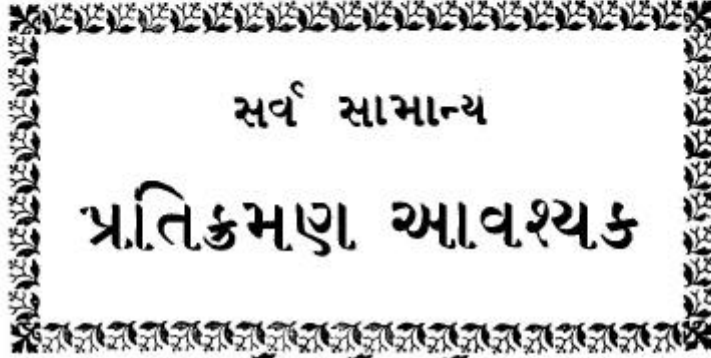

ભગવાન શ્રી કુંદકુંડ-કહાનજૈનશાસ્ત્રમાળા, પુષ્પ-૨૪

ૐ

સર્વજ્ઞાય નમઃ

—: પ્રકાશક :-

શ્રી દિ. જૈન સ્વાધ્યાયમંદિર ટ્રસ્ટ
સોનગઢ (સોરઠ)

Thanks & Our Request

This shastra has been kindly donated by an AtmaArthi from Philadelphia, Pennsylvania USA who has "electronised" it and made available on the internet.

Our request to you:

- 1) Great care has been taken to ensure this electronic version of [Sarva Samanya Pratikraman Avyashak \(Gujarati\)](#) is a faithful copy of the paper version. However if you find any errors please inform us on rajesh@AtmaDharma.com so that we can make this beautiful work even more accurate.
- 2) Keep checking the version number of the on-line shastra so that if corrections have been made you can replace your copy with the corrected one.

Version History

Version Number	Date	Changes
001	21 March 2009	First electronic version

સૂચના

૦-૦-૦

જેઓ પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે મૂળ ગાથાઓ અથવા કવિત સમજી શકતા હોય તેઓએ તે બોલી તેનો ભાવ ખરાબર સમજવો. તેઓએ તેનો અર્થ વાંચવાની જરૂર નથી.

* * *

જેઓ મૂળ ગાથા કે કવિત વાંચીને સમજી શકતા ન હોય તેઓએ નીચે આપેલા અર્થો બોલી પ્રતિક્રમણના ભાવ ખરાબર સમજવા. તેઓએ તેમનો મૂળપાઠ કે કવિત વાંચવાની જરૂર નથી.

* * *

જેઓને થોડા વખત હોય તેઓએ લઘુ પ્રતિક્રમણ બોલી તેનો અર્થ ખરાબર સમજવો. જેમણે સંવત્સરીને દિવસે કે ધાર્મિક તહેવારોના દિવસે બે પ્રતિક્રમણ કરવાં હોય તેઓએ બે પ્રતિક્રમણ કરવા.

* * *

જે કોઈ આત્માથી સ્વલક્ષે આ આવશ્યક ક્રિયાને પ્રતિ-
દિન આત્મશુદ્ધિ માટે કરશે તે જરૂર આત્મશાન્તિ પામશે.

ૐ

॥ શ્રી વીતરાગાય નમઃ ॥

સર્વ સામાન્ય પ્રતિક્રમણ આવશ્યક

—(૦)—

પ્રતિક્રમણના બે પ્રકાર છે : (૧) નિશ્ચય, (૨) વ્યવહાર.

નિશ્ચય પ્રતિક્રમણની *વ્યાખ્યા :—

પૂર્વે કરેલું જે અનેક પ્રકારના વિસ્તારવાળું શુભાશુભ કર્મ તેનાથી જે આત્મા પોતાને નિવર્તાવે છે (પાછો વાળે છે), તે આત્મા પ્રતિક્રમણ છે.

વ્યવહાર પ્રતિક્રમણ *વ્યાખ્યા :—

પોતાનાં શુભાશુભ કર્મનો આત્મનિંદાપૂર્વક ત્યાગ કરવાનો ભાવ—આત્માના એવા વિશુદ્ધ પરિણામ કે જેમાં અશુભ પરિણામોની નિવૃત્તિ થાય.

પ્રતિક્રમણના નીચે પ્રમાણે છ વિભાગ છે :—

(૧) સામાયિક,	(૪) પ્રતિક્રમણ
(૨) તીર્થ'કર ભગવાનની સ્તુતિ,	(૫) કાયોત્સર્ગ,
(૩) વંદન,	(૬) પ્રત્યાખ્યાન.

(શ્રી સદ્ગુરુદેવની વિનયપૂર્વક આજ્ઞા લઈને અથવા તેઓશ્રી બિરાજમાન ન હોય તો ભગવાન શ્રી સીમ'ધર પ્રભુની

* સમયસાર ગાથા ૨૮૩

x આવક પ્રતિક્રમણ (પંડિત નંદલાલ કૃત પ્રસ્તાવનામાંથી)

આજ્ઞા લઈને પ્રતિક્રમણ શરૂ કરવું.)

મંગળાચરણ

પાઠ ૧ હો : નમસ્કાર મંત્ર

નમો અરિહંતાણં નમો સિદ્ધાણં નમો આચરિયાણં;

નમો ઉવજ્ઞાયાણં નમો લોણ સન્નિસાહૂણં.

અર્થ :— + શ્રી અરિહંતાને નમસ્કાર હો, સિદ્ધોને નમસ્કાર હો, આચાર્યોને નમસ્કાર હો, ઉપાધ્યાયોને નમસ્કાર હો, અને લોકમાં રહેલા સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર હો.

અરિહંત સિદ્ધ આચાર્ય ને, ઉપાધ્યાય મુનિરાજ,

પંચ-પદ વ્યવહારથી, નિશ્ચયે આત્મામાં જ. ૧૦૪*

-૦-

પાઠ ૨ જો : વંદના (તિક્ષ્ણુત્તો)

તિક્ષ્ણુત્તો આચારિણ્ય, પચાહિણ્ય, વન્દામિ, નમંસામિ
સકારેમિ, સમ્માણેમિ, કલ્યાણ્ય, મંગલં, દેવયં, ચેદયં,
પન્નુવાસામિ.

અર્થ :— પંચ પરમેષ્ઠીને જે હાથ જોડી આવર્તનથી ત્રણ વખત પ્રદક્ષિણા કરી સ્તુતિ કરું છું. નમસ્કાર કરું છું : વિનયથી સત્કાર કરું છું : વિવેકપૂર્વક સન્માન કરું છું. હે પૂજ્ય ! આપ કદયાણુરૂપ મંગલ-રૂપ, દેવરૂપ, જ્ઞાનરૂપ છો તેથી આપની પદ્મપાસના-સેવા કરું છું.

+ આ પંચ પરમેષ્ઠીનું સ્વરૂપ જિજ્ઞાસુએ મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ (ગુજરાતી) પાના ૨ થી ૬ સુધીમાં છે, ત્યાંથી જોઈ લેવું.

* યોગીન્દ્રદેવકૃત યોગસાર માંથી.

પાઠ ૩ જો*

આત્માના કેવા ભાવને શ્રી ભગવાન સામાયિક કહે છે તે હવે કહેવાય છે :—

જે સમતામાં હીન થઈ, કરે અધિક અભ્યાસ;
અખિલ કર્મ તે ક્ષય કરી, પામે શિવપુર વાસ. ૯૨
સર્વ જીવ છે જ્ઞાનમય જાણે સમતા ધાર;
તે સામાયિક જિન કહે, પ્રગટ કરે ભવપાર. ૯૮
રાગ-દ્વેષ બે ત્યાગીને, ધારે સમતા ભાવ;
સામાયિક ચારિત્ર તે, કહે જિનવર મુનિરાય. ૯૬

વિરદો સન્નિસાવજ્ઞે તિગુત્તો પિહિદિ દિઓ ।

તસ્સ સામાઙ્ગં ઠાઙ્ગ હિદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૨૫ ॥

(હરિગીત)

સાવધવિરત, ત્રિગુપ્ત છે, ઈન્દ્રિયસમૂહ નિરુદ્ધ છે.

સ્થાયી સામાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૫

અર્થ :—જે, સર્વ સાવધક્રિયાથી વિરક્ત થઈ ત્રણ ગુપ્તિઓને ધારીને પોતાની ઇન્દ્રિયોને ગોપવે છે તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમાં કહ્યું છે.

જો સમો સન્નિભૂદેસુ થાવરેસુ તસેસુ વા ।

તસ્સ સામાઙ્ગં ઠાઙ્ગ હિદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૨૬ ॥

સ્થાવર અને ત્રસ સર્વ ભૂતસમૂહમાં સમભાવ છે,

સ્થાયી સામાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૬

* યોગીન્દ્રદેવકૃત યોગસારમાંથી.

x આ ગાથા નં. ૧૨૫ થી ૧૩૩ સુધીની શ્રી નિયમસારની છે.

અર્થ:—જે, સર્વ ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓમાં સમતાભાવ રાખે છે તેને જ સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે; એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમાં કહ્યું છે.

જસ્સ સંણિહિદો અપ્પા સંજમે ણિયમે તવે ।

તસ્સ સામાહગં ઠાઈ ઇદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૨૭ ॥

સંયમ, નિયમ ને તપ વિષે આત્મા સમીપ છે જેહને, સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૭

અર્થ:—સંયમ પાળતાં, નિયમ કરતાં તથા તપ ધરતાં એક આત્મા જ જેને સમીપ વર્તે છે તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે. એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમાં કહ્યું છે.

જસ્સ રાગો હુ દોસો હુ વિગહિ ણ જણેઈ હુ ।

તસ્સ સામાહગં ઠાઈ ઇયિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૨૮ ॥

નહિ રાગ અથવા દ્વેષરૂપ વિકાર જન્મે જેહને, સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૮

અર્થ:—જેને રાગદ્વેષ વિકાર પેદા થતો નથી તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમાં કહ્યું છે.

જો હુ અહં ચ સ્હં ચ જાણં વજ્જદિ ણિચ્ચસો ।

તસ્સ સામાહગં ઠાઈ ઇદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૨૯ ॥

જે નિત્ય વળે આત્મ તેમ જ રૌદ્ર બંને ધ્યાનને સ્થાયી સામાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૯

અર્થ:—જે નિત્ય આત્મ અને રૌદ્ર ધ્યાનને ટાળે છે તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમાં કહ્યું છે.

જો હુ પુણ્ણં ચ પાવં ચ ભાવં વજ્જેદિ ણિચ્ચસો ।

તસ્સ સામાહગં ઠાઈ, ઇદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૩૦ ॥

જે નિત્ય વળે પુણ્ય તેમ જ પાપ બંને ભાવને સ્થાયી સમાયિક તેહને, ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૩૦

અર્થ:—જે કોઈ નિત્ય પુણ્ય અને પાપભાવોને ત્યાગે છે તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમાં કહ્યું છે.

જો હુ હરસં રહં સોગં અરહં વજ્જેદિ ણિચ્ચસો ।

તસ્સ સામાહગં ઠાઈ ઇદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૩૧ ॥

જો દુગંછા ભયં વેદં સત્ત્વં વજ્જેદિ ણિચ્ચસો ।

તસ્સ સામાહગં ઠાઈ ઇદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૩૨ ॥

જે નિત્ય વળે હાસ્યને રતિ અરતિ તેમ જ શોકને, સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૩૧

જે નિત્ય વળે ભય બુદ્ધિ, વર્જિતો સૌ વેદને, સ્થાયી સામાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને ૧૩૨

અર્થ:—જે હાસ્ય, શોક, રતિ અરતિ, બુદ્ધિ, ભય, ત્રણ પ્રકારના વેદ એમ સર્વે નોકાપાયને નિત્ય દૂર રાખે છે તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે, એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમાં કહ્યું છે.

જો હુ ધમ્મં ચ સુક્કં ચ જ્ઞાણં જ્ઞાણદિ ણિચ્ચસો ।

તસ્સ સામાહગં ઠાઈ ઇદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૩૩ ॥

જે નિત્ય ધ્યાવે ધર્મ તેમ જ શુદ્ધ ઉત્તમ ધ્યાનને, સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૩૩

અર્થ:—જે કોષ્ટ, નિત્યે ધર્મધ્યાન અને શુક્રધ્યાનને ખ્યાવે છે તેને સ્થાયી (ખરી) સામાયિક હોય છે એમ શ્રી કેવળી ભગવાને આગમમાં કહ્યું છે.

—૦—

પાઠ ૪ થી

હવે તીર્થંકર ભગવાનની સાચી સ્તુતિનું

સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે:—

જો હંદિયે જિણિત્તા ણાણસહાવધિયં મુણદિ આદં ।

તં સ્વલુ જિદિદિયં તે ભગંતિ જે ગિચ્છિદા સાહુ ॥૩૧॥

જીતી ઇંદ્રિયો જ્ઞાનસ્વભાવે અધિક જાણે આત્મને,

નિશ્ચય વિષે સ્થિતિ સાધુઓ ભાળે જિતેંદ્રિય તેહને ૩૧*

અર્થ:—જે ઇંદ્રિયોને જીતીને જ્ઞાનસ્વભાવ વડે અન્યદ્રવ્યથી અધિક આત્માને જાણે છે તેને, જે નિશ્ચયનયમા સ્થિત સાધુઓ છે. તેઓ ખરેખર જિતેંદ્રિય કહે છે.

જો મોહં તુ જિણિત્તા ણાણસહાવધિયં મુણદિ આદં ।

તં જિદમોહં સાહુ પરમટ્ટવિયાળયા વૈતિ ॥૩૨॥

જીતી મોહ જ્ઞાનસ્વભાવથી જે અધિક જાણે આત્મને,

પરમાર્થના વિજ્ઞાયકો તે સાધુ જિતમોહી કહે. ૩૨

અર્થ:—જે મુનિ, મોહને જીતીને પેતાના આત્માને જ્ઞાનસ્વભાવ વડે અન્ય દ્રવ્યભાવોથી અધિક જાણે છે તે મુનિને પરમાર્થના જાણુનારાઓ જિતમોહ જાણે છે—કહે છે.

જિદમોહસ્સ દુ જઙ્ગયા સ્વીળો મોહો હવિજ્જ સાહુસ્સ ।

તઙ્ગયા હુ સ્વીળમોહો ભગ્ગાદિ સો ગિચ્છયવિદૂહિ ॥૩૩॥

* પાઠ ૪ તથા ૭ માં જે ગાથાઓ છે તે શ્રી સમસારની છે.

જિતમોહ સાધુ તણો વળી ક્ષય મોહ બ્યારે થાય છે, નિશ્ચયવિદો થકી તેહને ક્ષીણમોહ નામ કથાય છે. ૩૩

અર્થ:—જેણે મોહને જીત્યો છે એવા સાધુને બ્યારે મોહ ક્ષીણ થઈ સત્તામાંથી નાશ થાય ત્યારે નિશ્ચયના જાણુનારા નિશ્ચયથી તે સાધુને 'ક્ષીણમોહ' એવા નામથી કહે છે.

—૦—

આત્માનું સ્વરૂપ જાણવા આત્માના છ પદનો પાઠ

કાચોત્સર્ગ (કાઉસગ) રૂપે કહેવામાં આવે છે:—

(નમસ્કાર મંત્ર બોલવો)

* પાઠ ૫ માં

અનન્ય શરણુના આપનારા એવા શ્રી સદ્ગુરુદેવને

અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર.

શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પામ્યા છે એવા જ્ઞાની પુરુષોએ નીચે કહ્યાં છે તે પદને સમ્યક્દર્શનના નિવાસનાં સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનક કહ્યાં છે.

પ્રથમ પદ:—‘આત્મા છે’ જેમ ઘટ પટ આદિ પદાર્થો છે તેમ આત્મા પણ છે. અમુક ગુણ હોવાનું લીધે જેમ ઘટ-પટ આદિ હોવાનું પ્રમાણ છે, તેમ સ્વપરપ્રકાશ એવી ચૈતન્ય-સત્તાનો પ્રત્યક્ષ ગુણ જેને વિષે છે એવો આત્મા હોવાનું પ્રમાણ છે.

બીજું પદ:—‘આત્મા નિત્ય છે.’ ઘટ-પટ આદિ પદાર્થો અમુક કાળવર્તી છે. આત્મા ત્રિકાળવર્તી છે. ઘટપટાદિ ‘સંયોગે

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રમાંથી

કરી' પદાર્થ છે. આત્મા 'સ્વભાવે કરીને' પદાર્થ છે. કેમકે તેની ઉત્પત્તિ માટે કોઈ પણ સંયોગો અનુભવયોગ્ય થતા નથી. કોઈપણ સંયોગી દ્રવ્યથી ચેતનસત્તા પ્રગટ થવા યોગ્ય નથી, માટે અનુત્પન્ન છે, અસંયોગી હોવાથી અવિનાશી છે કેમકે જેની કોઈ સંયોગની ઉત્પત્તિ ન હોય તેને કોઈને વિષે લય પણ હોય નહીં.

ત્રીજું પદ :—‘આત્મા કર્તા છે.’ સર્વ પદાર્થ અર્થક્રિયા-સંપન્ન છે. કંઈને કંઈ પરિણામક્રિયા સહિત જ સર્વ પદાર્થ જોવામાં આવે છે. આત્મા પણ ક્રિયાસંપન્ન છે. ક્રિયાસંપન્ન છે, માટે કર્તા છે. તે કર્તાપણું ત્રિવિધ શ્રીજીને વિવેચ્યું છે. પરમાર્થથી સ્વભાવપરિણતિએ ‘નિજસ્વરૂપનો કર્તા છે.’ અનુપચરિત (અનુભવમાં આવવાયોગ્ય વિશેષ સંબંધસહિત) વ્યવહારથી તે આત્મા દ્રવ્યકર્મનો કર્તા છે, ઉપચારથી ઘર, નગર આદિનો કર્તા છે.

ચોથું પદ :—‘આત્મા લોકતા છે.’ જે જે કંઈ ક્રિયા છે તે તે સર્વ સફળ છે, નિરર્થક નથી. જે કંઈ પણ કરવામાં આવે તેનું ફળ લોગવવામાં આવે એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. વિષ ખાધાથી વિષનું ફળ, સાકર ખાવાથી સાકરનું ફળ, અગ્નિસ્પર્શથી તે અગ્નિસ્પર્શનું ફળ, હિમને સ્પર્શ કરવાથી હિમસ્પર્શનું ફળ જેમ થયા વિના રહેતું નથી, તેમ કષાયાદિ કે અકષાયાદિ જે કંઈ પરિણામે આત્મા પ્રવર્તે તેનું ફળ પણ થવા યોગ્ય જ થાય છે. ક્રિયાનો આત્મા કર્તા હોવાથી લોકતા છે.

પાંચમું પદ :—‘મોક્ષપદ છે.’ જે અનુપચરિત વ્યવહારથી જીવને કર્મનું કર્તાપણું નિરૂપણ કર્યું, કર્તાપણું હોવાથી

લોકતાપણું નિરૂપણ કર્યું, તે કર્મનું ટળવાપણું પણ છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ કષાયાદિનું તીવ્રપણું અનભ્યાસથી—તેના અપરિચયથી—તેને ઉપશમ કરવાથી તેનું મંદપણું દેખાય છે, તે ક્ષીણ થવાયોગ્ય દેખાય છે, ક્ષીણ થઈ શકે છે. તે તે બંધભાવ ક્ષીણ થઈ શકવા યોગ્ય હોવાથી તેથી રહિત એવો જે શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ તે રૂપ મોક્ષપદ છે.

છઠું પદ :—તે ‘મોક્ષનો ઉપાય છે.’ જે કદી કર્મબંધ માત્ર થયા કરે એમ જ હોય તો તેની નિવૃત્તિ કોઈ કાળે સંભવે નહીં; પણ કર્મબંધથી વિપરીત સ્વભાવવાળાં એવાં જ્ઞાન, દર્શન સમાધિ, વૈરાગ્ય, ભક્તિ આદિ સાધન પ્રત્યક્ષ છે. જે સાધનના બળે કર્મબંધ શિથિલ થાય છે, ઉપશમ પામે છે, ક્ષીણ થાય છે, માટે તે જ્ઞાન, દર્શન, સંયમાદિ મોક્ષપદના ઉપાય છે.

(નમસ્કાર મંત્ર યોદી કાચોત્સર્ગ કરવો.)

શ્રી જ્ઞાની પુરુષોએ સમ્યગ્દર્શનનાં મુખ્ય નિવાસભૂત કહ્યાં એવાં આ છ પદ અત્રે સંક્ષેપમાં જણાવ્યાં છે. સમીપમુક્તિ-ગામી જીવને સહજ વિચારમાં તે સપ્રમાણ થવા યોગ્ય છે—પરમ નિશ્ચયરૂપ જણાવાયોગ્ય છે, તેનો સર્વ વિભાગે વિસ્તાર થઈ તેના આત્મામાં વિવેક થવાયોગ્ય છે. આ છ પદ અત્યંત સંદેહ-રહિત છે એમ પરમપુરુષે નિરૂપણ કર્યું છે. એ છ પદનો વિવેક જીવને સ્વસ્વરૂપ સમજવાને અર્થે કહ્યો છે. અનાદિ સ્વમદશાને લીધે ઉત્પન્ન થયેલો એવો જીવનો અહંભાવ—મમત્વભાવ તે નિવૃત્ત થવાને અર્થે આ છ પદની જ્ઞાની પુરુષોએ દેશના પ્રકાશી છે તે સ્વમદશાથી રહિત માત્ર પોતાનું સ્વરૂપ છે એમ જો જીવ પરિણામ રે તો સહજમાત્રમાં તે ભગૃત

થઈ સમ્યક્દર્શનને પ્રાપ્ત થાય; સમ્યક્દર્શનને પ્રાપ્ત થઈ સ્વ-સ્વભાવરૂપ મોક્ષને પામે. કોઈ વિનાશી, અશુદ્ધ અને અન્ય એવા ભાવને વિષે તેને હર્ષ, શોક, સંયોગ ઉત્પન્ન ન થાય, તે વિચારે સ્વરૂપને વિષે જ શુદ્ધપણું, સંપૂર્ણપણું, અવિનાશીપણું, અત્યંત આનંદપણું, અંતરરહિત તેના અનુભવમાં આવે છે. સર્વ વિભાવપર્યાયમાં માત્ર પોતાને અધ્યાસથી ઐક્યતા થઈ છે, તેથી કેવળ પોતાનું ભિન્નપણું જ છે એમ, સ્પષ્ટ—પ્રત્યક્ષ—અત્યંત પ્રત્યક્ષ—અપરોક્ષ તેને અનુભવ થાય છે. વિનાશી અથવા અન્ય પદાર્થના સંયોગને વિષે તેને ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું પ્રાપ્ત થતું નથી. જન્મ, જરા, મરણ, રોગાદિ બાધારહિત સંપૂર્ણ માહાત્મ્યનું ઠેકાણું એવું નિઃસ્વરૂપ જાણી, વેદી, તે કૃતાર્થ થાય છે. જે જે પુરુષોને એ છ પદ સપ્રમાણ એવાં પરમપુરુષનાં વચને આત્માનો નિશ્ચય થયો છે, તે તે પુરુષો સર્વ સ્વરૂપને પામ્યા છે. આધિ, વ્યાધિ ઉપાધિ—સર્વસંગથી રહિત થયા છે, થાય છે અને ભાવિકાળમાં પણ તેમ જ થશે.

જે સત્પુરુષોએ જન્મ, જરા, મરણનો નાશ કરવાવાળો—સ્વસ્વરૂપમાં સહજ અવસ્થાન થવાનો ઉપદેશ કહ્યો છે, તે સત્પુરુષોને અત્યંત લક્ષિતથી નમસ્કાર છે. તેની નિષ્કારણ કરુણાને નિત્યપ્રત્યે નિરંતર સ્તવવામાં પણ આત્મસ્વભાવ પ્રગટે છે—એવા સર્વ સત્પુરુષો, તેનાં ચરણારવિંદ સહાય હૃદયને વિષે સ્થાપન રહો !

જે છ પદથી સિદ્ધ એવું આત્મસ્વરૂપ તે જેનાં વચનને અંગીકાર કર્યે સહજમાં પ્રગટે છે, જે આત્મસ્વરૂપ પ્રગટવાથી સર્વકાળ જીવ સંપૂર્ણ આનંદને પ્રાપ્ત થઈ નિર્ભય થાય છે, તે

વચનના કહેનાર એવા સત્પુરુષના ગુણની વ્યાખ્યા કરવાને અશક્તિ છે, કેમકે જેનો પ્રત્યુપકાર ન થઈ શકે એવો પરમાત્મ-ભાવ તે જેણે કંઈ પણ ઇચ્છ્યા વિના માત્ર નિષ્કારણ કરુણા-શીલતાથી આપ્યો, એમ છતાં પણ જેણે અન્ય જીવને વિષે આ મારો શિષ્ય છે, અથવા લક્ષિતનો કર્તા છે, માટે મારો છે, એમ કદી જોયું નથી, એવા જે સત્પુરુષ, તેને અત્યંત લક્ષિતએ ફરી ફરી નમસ્કાર હો !

જે સત્પુરુષોએ સદ્ગુરુની લક્ષિત નિરૂપણ કરી છે, તે લક્ષિત માત્ર શિષ્યના કલ્યાણને અર્થે કહી છે. જે લક્ષિતને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્ગુરુના આત્માની ચેષ્ટાને વિષે વૃત્તિ રહે, અપૂર્વ ગુણ દષ્ટિગોચર થઈ અન્ય સ્વચ્છંદ મટે અને સહેજે આત્મબોધ થાય એમ જાણીને જે લક્ષિતનું નિરૂપણ કર્યું છે; તે લક્ષિતને અને તે સત્પુરુષોને ફરી ફરી ત્રિકાળ નમસ્કાર હો !

જે કદી પ્રગટપણે વર્તમાનમાં કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ નથી, પણ જેનાં વચનના વિચારયોગે શક્તિપણે કેવળજ્ઞાન છે એમ સ્પષ્ટ જાણ્યું છે, એમ શ્રદ્ધાપણે કેવળજ્ઞાન થયું છે, વિચારદશાએ કેવળજ્ઞાન થયું છે, ઇચ્છાદશાએ કેવળજ્ઞાન થયું છે, મુખ્ય નયના હેતુથી કેવળજ્ઞાન વર્તે છે, તે કેવળજ્ઞાન સર્વ અવ્યાબાધ સુખનું પ્રગટ કરનાર જેના યોગે સહજ-માત્રમાં જીવ પામવા યોગ્ય થયો, તે સત્પુરુષના ઉપકારને સર્વોત્કૃષ્ટ લક્ષિતએ નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો !!

પાઠ છઠ્ઠો : શ્રી સદ્ગુરુ વંદન

અહો ! અહો ! શ્રી સદ્ગુરુ કરુણાસિંધુ અપાર;
આ પામર પર પ્રભુ કર્યો, અહો ! અહો ! ઉપકાર ૧
શું પ્રભુચરણ કને, ધરું આત્માથી સૌ હીન;
તે તો પ્રભુએ આપિયો, વર્તું ચરણાધીન. ૨
આ દેહાદિ આજથી, વર્તો પ્રભુ આધીન;
દાસ, દાસ, હું દાસ છું, તેહ પ્રભુનો દીન. ૩
ષટ સ્થાનક સમજાવીને, ભિન્ન બતાવ્યો આપ;
મ્યાનથી તરવારવત, એ ઉપકાર અમાપ. ૪
જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, પામ્યો દુઃખ અનંત;
સમજાવ્યું તે પદ નમું, શ્રીસદ્ગુરુ ભગવંત. ૫
પરમપુરુષ પ્રભુ સદ્ગુરુ, પરમ જ્ઞાન સુખધામ;
જેણે આપ્યું ભાન નિજ, તેને સદા પ્રણામ. ૬
દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;
તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો વંદન અગણિત. ૭

—•—

પાઠ ૭ મો

સમક્ષિતનું સાચું સ્વરૂપ ભગવાને કેવું કહ્યું છે, તે હવે
કહેવામાં આવે છે. તે સમજીને સાંચી શ્રદ્ધા કરવી. પ્રથમ
સુખ્ય તત્ત્વો જે જીવ અને અજીવ તેમનું સ્વરૂપ.

જીવો ચરિત્તદંસણનાળઠિદો તં હિ સસમયં જાણ ।
પોગલકમ્મપદેસદ્ધિદં ચ તં જાણ પરસમયં ॥ ૨ ॥
જીવ ચરિત-દર્શન-જ્ઞાનસ્થિત સ્વસમય નિશ્ચય જાણવો
સ્થિત કર્મપુદ્ગલના પ્રદેશે પરસમય જીવ જાણવો. ૨

અર્થ:—હે ભવ્ય ! જે જીવ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં સ્થિત થઈ
રહ્યો છે તેને નિયત્રથી સ્વસમય જાણ; અને જે જીવ પુદ્ગલકર્મના
પ્રદેશમાં સ્થિત થયેલ છે તેને પરસમય જાણ.

વવહારોઽમૂદત્થો મૂયત્થો દેસિદો દુ સુદ્ધણઓ ।
મૂદત્થમસિદો સ્વલ સમ્માદિટ્ઠી હવદિ જીવો ॥ ૧૧ ॥
વ્યવહારનય અભૂતાર્થ દર્શિત, શુદ્ધનય ભૂતાર્થ છે;
ભૂતાર્થને આશ્રિત જીવ સુદૃષ્ટિ નિશ્ચય હોય છે. ૧૧.

અર્થ:—વ્યવહારનય અભૂતાર્થ છે અને શુદ્ધનય ભૂતાર્થ છે—એમ
ઋષીશ્વરોએ દર્શાવ્યું છે; જે જીવ ભૂતાર્થનો આશ્રય કરે છે તે જીવ
નિશ્ચયથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે.

મૂદત્થેનાભિગદા જીવાજીવા ય પુણ્ણપાવં ચ ।
આસવસંવરણિજ્જરબંધો મોક્કલો ય સમ્મતં ॥ ૧૨ ॥
ભૂતાર્થથી જાણેલ જીવ, અજીવ, વળી પુણ્ય પાપને
આસરવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, મોક્ષ તે સમ્યક્ત્વ છે. ૧૩.

અર્થ:—ભૂતાર્થ નયથી જાણેલ જીવ, અજીવ, વળી પુણ્ય પાપ
તથા આસ્રવ, સંવર નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ નવ તત્ત્વ સમ્યક્ત્વ છે.

જો યસ્સદિ અત્પાણં અવદ્ધપુદ્ધં અણ્ણયં ણિયદં ।
અવિસેસમસંજુતં તં સુદ્ધણયં વિયાણીહિ ॥ ૧૪ ॥
અખદ્ધસ્પૃષ્ઠ, અનન્ય ને જે નિયત દેખે આત્મને,
અવિશેષ, અણુસંયુક્ત, તેને શુદ્ધનય તું જાણજે. ૧૪.

અર્થ:—જે નય આત્માને બંધ રહિત ને પરના સ્પર્શ રહિત,
અન્યપણુ રહિત, ચળાચળતા રહિત, વિશેષ રહિત, અન્યના સંયોગ
રહિત—એવા પાંચ ભાવરૂપ દેખે છે તેને, હે શિષ્ય ! તું શુદ્ધનય જાણ.
સ. ૩

જો પસંદિ અપ્પાણં અવદ્ધપુટ્ટં અણ્ણમવિસેસં ।

અપદેસસન્તમજ્ઞં પસંદિ જિણસાસણં સઠ્ઠં ॥ ૧૫ ॥

અખદ્ધરપુટ્ટ, અનન્ય, જે અવિશેષ દેખે આત્મને,

તે દ્રવ્ય તેમ જ ભાવ જિનશાસન સકલ દેખે ખરે. ૧૫.

અર્થ:—જે પુરુષ આત્માને અખદ્ધરપુટ્ટ, અનન્ય, અવિશેષ (તથા ઉપલક્ષણથી નિયત અને અસંયુક્ત) દેખે છે તે સર્વ જિન-શાસનને દેખે છે—કે જે જિનશાસન બાહ્ય દ્રવ્યશ્રુત તેમ જ અભ્યંતર જ્ઞાનરૂપ ભાવશ્રુતવાળું છે.

સઠ્ઠે ભાવે જમ્હા પચ્ચક્ખાઈ પરે ત્તિ જાદૂળં ।

તમ્હા પચ્ચક્ખાણં જાણં ણિયમા મુણેદઠ્ઠં ॥ ૩૪ ॥

સૌ ભાવને પર બાણીને પચ્ચખાણુ ભાવોનું કરે,

તેથી નિયમથી બાણુવું કે જ્ઞાન પ્રત્યાખ્યાન છે. ૩૪.

અર્થ:—જેથી 'પોતાના સિવાય સર્વ' પદાર્થો પર છે 'એમ બાણીને પ્રત્યાખ્યાન કરે છે—ત્યાગે છે, તેથી, પ્રત્યાખ્યાન જ્ઞાન જ છે એમ નિયમથી બાણુવું પોતાના જ્ઞાનમાં ત્યાગરૂપ અવસ્થા તે જ પ્રત્યાખ્યાન છે. બીજું કંઈ નથી.

અહમિક્કો ચલુ સુદ્ધો દંસણણામહો સદારૂવી ।

જ વિ અત્થિ મજ્ઞ કિંચિ વિ અણ્ણં પરમાણુમિત્તં પિ ॥ ૩૮ ॥

હું એક, શુદ્ધ, સદા અરૂપી, જ્ઞાનદર્શનમય ખરે;

કંઈ અન્ય તે મારું જરી પરમાણુમાત્ર નથી અરે ! ૩૮.

અર્થ:—દર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ પરિણુમેલો આત્મા એમ બાણુ છે કે નિશ્ચયથી હું એક છું. શુદ્ધ છું, દર્શનજ્ઞાનમય છું, સદા અરૂપી છું; કંઈ પણ અન્ય પરદ્રવ્ય પરમાણુમાત્ર પણ મારું નથી એ નિશ્ચય છે

વવહારેણ દુ એદે જીવસસ હવંતિ વણ્ણમાદીયા ।

ગુણઠાળંતા ભાવા જ દુ કેઈ ણિચ્છયણયસસ ॥૫૬॥

વણ્ણાદિ ગુણુસ્થાનાંત ભાવો જીવના વ્યવહારથી,

પણ કોઈ એ ભાવો નથી આત્મા તણા નિશ્ચય થકી. ૫૬.

અર્થ:—આ વણ્ણથી માંડીને ગુણુસ્થાન પર્યંત ભાવો કહેવામાં આવ્યા તે વ્યવહારનયથી તો જીવના છે (માટે સૂત્રમાં કહ્યા છે) પરંતુ નિશ્ચયનયના મતમાં તેમનામાંના કોઈ પણ જીવના નથી.

—૦—

(૨) જીવ પરનો કર્તા નથી પણ પોતાના ભાવનો કર્તા છે એ બતાવનારું સ્વરૂપ:—

જ વિ કુઠ્ઠવદિ કમ્મગુણે જીવો કમ્મં તહેવ જીવગુણે ।

અણ્ણોણ્ણણિમિત્તેણ દુ પરિણામં જાણ દોણ્હં પિ ॥ ૮૧ ॥

એદેણ કારણેણ દુ કત્તા આદા સણ્ણ ભાવેણ ।

પોગલકમ્મકદાણં જ દુ કત્તા સઠ્ઠભાવાણં ॥ ૮૨ ॥

જીવ કર્મગુણુ કરતો નથી, નહિ જીવગુણુ કર્મો કરે;

અન્યોન્યના નિમિત્તથી પરિણામ બેઉ તણા બને. ૮૧.

એ કારણે આત્મા ઠરે કર્તા ખરે નિજ ભાવથી;

પુદ્ગલકરમકૃત સર્વ ભાવોનો કદી કર્તા નથી. ૮૨

અર્થ:—જીવ કર્મના ગુણુને કરતો નથી તેમ જ કર્મ જીવના ગુણુને કરતું નથી; પરંતુ પરસ્પર નિમિત્તથી બંનેના પરિણામ બાણુ, આ કારણે આત્મા પોતાના જ ભાવથી કર્તા (કહેવામાં આવે) છે પરંતુ પુદ્ગલકર્મથી કરવામાં આવેલા સર્વ ભાવોનો કર્તા નથી,

ણિચ્છયણયસસ એવં આંદા અપ્પાણમેવ હિ કરેદિ ।

વેદયદિ પુણો તં ચેવ જાણ અંત્તા દુ અત્તાણં ॥૮૩॥

આત્મા કરે નિજને જ એ મંતવ્ય નિશ્ચયનય તણું,

વળી ભોગવે નિજને જ આત્મા એમ નિશ્ચય બાણુવું. ૮૩.

અર્થ :—નિશ્ચયનયનો એમ મત છે કે આત્મા પોતાને જ કરે છે અને વળી આત્મા પોતાને જ ભોગવે છે એમ હે શિષ્ય ! તું જાણ.

ઉવઓગસ્સ અણાઈ પરિણામા તિણિણ મોહજુત્તસ્સ ।

મિલ્લત્તં અણ્ણાણં અવિરદિભાવો ય ણાદવ્વો ॥૮૯॥

છે મોહયુત ઉપયોગના, પરિણામ ત્રણ અનાદિના,

—મિથ્યાત્વ ને અજ્ઞાન, અવિરતભાવ એ ત્રણ જાણવા. ૮૯.

અર્થ :—અનાદિથી મોહયુક્ત હોવાથી ઉપયોગના અનાદિથી માંડીને ત્રણ પરિણામ છે; તે મિથ્યાત્વ. અજ્ઞાન અને અવિરતભાવ (એ ત્રણ) જાણવા.

एदेसु य उवओगो तिविहो सुद्धो निरंजणो भावो ।

जं सो करेदि भावं उवओगो तस्स सो कत्ता ॥९०॥

એનાથી છે ઉપયોગ ત્રણવિધ, શુદ્ધ નિર્મળ ભાવ જે;

જે ભાવ કંઈ પણ તે કરે, તે ભાવનો કર્તા બને. ૯૦.

અર્થ :—અનાદિથી ત્રણ પ્રકારના પરિણામ વિકારો હોવાથી આત્માનો ઉપયોગ—જેકે (શુદ્ધનયથી) તે શુદ્ધ, નિરંજન (એક) ભાવ છે તોપણ—ત્રણ પ્રકારનો થયો થકો તે ઉપયોગ જે (વિકારી) ભાવને પોતે કરે છે તે ભાવનો કર્તા થાય છે.

जं कुणइ भावमादा कत्ता सो होदि तस्स भावस्स ।

कम्मत्तं परिणमदे तंहि सयं पोग्गलं दव्वं ॥९१॥

જે ભાવ જીવ કરે અરે ! જીવ તેહનો કર્તા બને,

કર્તા થતાં, પુદ્ગલ સ્વયં ત્યાં કર્મરૂપે પરિણમે. ૯૧.

અર્થ :—આત્મા જે ભાવને કરે છે તે ભાવનો તે કર્તા થાય છે. તે કર્તા થતાં, પુદ્ગલદ્રવ્ય પોતાની મેળે કર્મરૂપે પરિણમે છે.

जदि सो परदव्वाणि य करेज्ज णियमेण तम्मओ होज्ज ।

जम्हा ण तम्मओ तेण सो ण तेसिं हवदि कत्ता ॥९२॥

પરદ્રવ્યને જીવ જો કરે તો જરૂર તન્મય તે બને,

પણુ તે નથી તન્મય અરે ! તેથી નહીં કર્તા કરે. ૯૨

અર્થ :—જો આત્મા પરદ્રવ્યને કરે તો તે નિયમથી તન્મય અથાત્ પરદ્રવ્યમય થઈ જાય; પરંતુ તન્મય નથી તેથી તે તેમનો કર્તા નથી.

जं भावं सुहमसुहं करेदि आदा स तस्स खलु कत्ता ।

तं तस्स होदि कम्मं सो तस्स दु वेदगो अप्पा ॥ १०२ ॥

જે ભાવ જીવ કરે શુભાશુભ તેહનો કર્તા અરે,

તેનું બને તે કર્મ, આત્મા તેહનો વેદક બને. ૧૦૨

અર્થ :—આત્મા જે શુભ કે અશુભ (પોતાના) ભાવને કરે છે તે ભાવનો તે અરેઅર કર્તા થાય છે, તે (ભાવ) તેનું કર્મ થાય છે અને તે આત્મા તેનો (તે ભાવરૂપ કર્મનો) ભોક્તા થાય છે.

जो जम्हि गुणे दव्वे सो अण्णम्हि दु ण संकमदि दव्वे ।

सो अण्णमसंकंतो कह तं परिणामए दव्वं ॥ १०३ ॥

જે દ્રવ્ય જે ગુણ-દ્રવ્યમાં, નહિ અન્ય દ્રવ્યે સંક્રમે,

અણુસંકર્યુ તે કેમ અન્ય પરિણામાવે દ્રવ્યને ? ૧૦૩

અર્થ :—જે વસ્તુ (અર્થાત્ દ્રવ્ય) જે દ્રવ્યમાં અને ગુણમાં વર્તે છે તે અન્ય દ્રવ્યમાં તથા ગુણમાં સંક્રમણુ પામતી નથી (અર્થાત્ બદલાઈને અન્યમાં ભળી જતી નથી); અન્યરૂપે સંક્રમણુ નહિ પામી થકી તે (વસ્તુ), અન્ય વસ્તુને કેમ પરિણામી શકે ?

जं कुणदि भावमादा कत्ता सो होदि तस्स कम्मस्स ।

णाणिरस्स स णाणमओ अण्णाणमओ अणाणिरस्स ॥ १२६ ॥

જે ભાવને આત્મા કરે, કર્તા બને તે કર્મનો;
તે જ્ઞાનમય છે જ્ઞાનીનો, અજ્ઞાનમય અજ્ઞાનીનો. ૧૨૬

અર્થ:—આત્મા જે ભાવને કરે છે તે ભાવરૂપ કર્મનો તે કર્તા થાય છે; જ્ઞાનીને તો તે ભાવ જ્ઞાનમય છે અને અજ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય છે.

જાણમયા ભાવાઓ જાણમઓ ચેવ જાયદે ભાવો ।

જમ્હા તમ્હા જાણિસ્સ સઠ્ઠે ભાવા હુ જાણમયા ॥૧૨૮॥

અજ્ઞાણમયા ભાવા અજ્ઞાઓ ચેવ જાયદે ભાવો ।

જમ્હા તમ્હા ભાવા અજ્ઞાણમયા અજાણિસ્સ ॥૧૨૯॥

વળી જ્ઞાનમય કે ભાવમાંથી જ્ઞાનભાવ જ ઊપજે,
તે કારણે જ્ઞાની તણા સૌ ભાવ જ્ઞાનમયી ખરે. ૧૨૮
અજ્ઞાનમય કે ભાવથી અજ્ઞાનભાવ જ ઊપજે,
તે કારણે અજ્ઞાનીના, અજ્ઞાનમય ભાવો બને. ૧૨૯

અર્થ:—કારણ કે જ્ઞાનમય ભાવમાંથી જ્ઞાનમય જ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી જ્ઞાનીના સર્વ ભાવો ખરેખર જ્ઞાનમય જ હોય છે અને કારણ કે અજ્ઞાનમય ભાવમાંથી અજ્ઞાનમય જ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી અજ્ઞાનીના ભાવો અજ્ઞાનમય જ હોય છે.

કળમયા ભાવાદો જાયંતે કુંડલાદયો ભાવા ।

અયમયા ભાવાદો જહ જાયંતે તુ કહયાદી ॥૧૩૦॥

અજ્ઞાણમયા ભાવા અજાણિણો બહુવિદ્યા વિ જાયંતે ।

જાણિસ્સ હુ જાણમયા સઠ્ઠે ભાવા તહા હોંહિ ॥૧૩૧॥

ન્યમ કનકમય કે ભાવમાંથી, કુંડલાદિક ઊપજે,
પણ લોહમય કે ભાવથી કટકાદિ ભાવો નીપજે. ૧૩૦
ત્યમ ભાવ અહુવિધ ઊપજે, અજ્ઞાનમય અજ્ઞાનીને,
પણ જ્ઞાનીને તો સર્વ ભાવો જ્ઞાનમય એમ જ બને. ૧૩૧

અર્થ:—જેમ સુવર્ણમય ભાવમાંથી સુવર્ણમય કુંડળ વગેરે ભાવો થાય છે. અને લોહમય ભાવમાંથી લોહમય કડાં વગેરે ભાવો થાય છે, તેમ અજ્ઞાનીને (અજ્ઞાનમય ભાવમાંથી) અનેક પ્રકારના અજ્ઞાનમય ભાવો થાય છે અને જ્ઞાનીને (જ્ઞાનમય ભાવમાંથી) સર્વ જ્ઞાનમય ભાવો થાય છે.

—૦—

૩. પુણ્ય અને પાપનું સ્વરૂપ

કમ્મમસુહં કુસીલં સુહકમ્મં ચાવિ જાણહ સુસીલં ।

કહ તં હોદિ સુસીલં જં સંસારં પવેસેદિ ॥૧૪૫॥

છે કર્મ અશુભ કુશીલ ને જાણે સુશીલ શુભકર્મને !

તે કેમ હોય સુશીલ જે સંસારમાં દાખલ કરે? ૧૪૫

અર્થ:—અશુભ કર્મ કુશીલ છે (—ખરાબ છે) અને શુભ કર્મ સુશીલ છે (—સારું છે) એમ તમે જાણો છો ! તે સુશીલ કેમ હોય કે જે (જીવને) સંસારમાં પ્રવેશ કરાવે છે ?

સોવણિયં પિ ણિયલં બંધદિ કાલાયસં પિ જહ પુરિસં ।

બંધદિ एवं जीवं सुहमसुहं वा कदं कम्मं ॥૧૪૬॥

ન્યમ લોહનું ત્યમ કનકનું જ જીવ જકડે પુરુષને,

એવી રીતે શુભ કે અશુભ કૃત કર્મ બાંધે જીવને. ૧૪૬

અર્થ:—જેમ સુવર્ણની બેડી પણ પુરુષને બાંધે છે અને લોખંડની પણ બાંધે છે તેવી રીતે શુભ તેમ જ અશુભ કરેલું કર્મ જીવને (અવિશેષપણે) બાંધે છે.

परमदुग्धिं दु अठिदो जो कुणदि तवं वदं च धारेदि ।

तं सर्वं बालतवं बालवदं वेति सर्वणहू ॥૧૪૭॥

પરમાર્થમાં અણુસ્થિત જે તપને કરે, વ્રતને ધરે,
સધનુંય તે તપ બાળ ને વ્રત બાળ સર્વજ્ઞો કહે. ૧૫૨

અર્થ:—પરમાર્થમાં અસ્થિત એવો જે જીવ તપ કરે છે તથા
વ્રત ધારણ કરે છે, તેના તે સર્વ તપ અને વ્રતને સર્વજ્ઞો બાળતપ
અને બાળવ્રત કહે છે.

વદનિયમાણિ ધરંતા સીલાણિ તદ્વા તવં ચ કુવંતા ।
પરમદ્વાહિરા જે ગિવ્વાણં તે ન વિદંતિ ॥૧૫૩॥
વ્રતનિયમને ધારે ભલે, તપશીલને પણ આચરે,
પરમાર્થથી જે બાહ્ય તે નિર્વાણપ્રાપ્તિ નહીં કરે. ૧૫૩.

અર્થ:—વ્રત અને નિયમો ધારણ કરતા હોવા છતાં તેમ જ
શીલ અને તપ કરતા હોવા છતાં જેઓ પરમાર્થથી બાહ્ય છે (અર્થાત્
પરમ પદાર્થરૂપ જ્ઞાનનું એટલે કે જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માનું જેમને શ્રદ્ધાન
નથી) તેઓ નિર્વાણને પામતા નથી.

પરમદ્વાહિરા જે તે અણ્ણાણેણ પુણ્ણમિચ્છંતિ ।
સંસારગમણદ્દેતું પિ મોક્ખદ્દેતું અજાણંતા ॥૧૫૪॥
પરમાર્થબાહ્ય જીવો અરે ! જાણે ન હેતુ મોક્ષનો,
અજ્ઞાનથી તે પુણ્ય ઈચ્છે હેતુ જે સંસારનો. ૧૫૪.

અર્થ:—જેઓ પરમાર્થથી બાહ્ય છે તેઓ મોક્ષના હેતુને નહિ
જાણતા થકા-જોકે પુણ્ય સંસારગમનનો હેતુ છે તોપણ અજ્ઞાનથી
પુણ્યને (મોક્ષનો હેતુ જાણીને ઈચ્છે છે.

સો સવ્વણાણદરિસી કમ્મરણ્ણ ણોચેણાવચ્છણ્ણો ।
સંસારસમાવણ્ણો ન વિજાણદિ સ્સવ્વદો સવ્વં ॥૧૬૦॥
તે સર્વજ્ઞાની-દર્શી પણ નિજ કર્મરજ-આચ્છાદને,
સંસારપ્રાપ્ત ન જાણતો તે સર્વ રીતે સર્વને. ૧૬૦.

અર્થ—તે આત્મા (સ્વભાવથી) સર્વને જાણનારે. તથા દેખ-
નારો છે તોપણ પોતાના કર્મભ્રમથી ખરડાયો—બ્યાપ્ત થયો—થકો
સંસારને પ્રાપ્ત થયેલો તે સર્વ પ્રકારે સર્વને જાણતો નથી.

(૪) આસ્ત્રવનું સ્વરૂપ

[જીવમાં થતા વિકારી ભાવો (આસ્ત્રવ) છોડવા લાયક છે
એમ બતાવનારું સ્વરૂપ]

મિચ્છત્તં અવિરમણં કસાયજોગા ય સણ્ણસણ્ણા દુ ।
બહુવિદ્ધમેયા જીવે તસ્સેવ અણ્ણપરિણામા ॥૧૬૪॥
જાણાવરણાદીયસ્સ તે દુ કમ્મસ્સ કારણં હોતિ ।
તેસિ પિ હોદિ જીવો ય રાગદોસાદિભાવકરો ॥૧૬૫॥
મિથ્યાત્વ ને અવિરત, કષાયો, યોગ સંસ અસંસ છે,
એ વિવિધ ભેદે જીવમાં, જીવના અનન્ય પરિણામ છે. ૧૬૪
વળી તેહ જ્ઞાનાવરણઆદિક કર્મનાં કારણ બને,
ને તેમનું પણ જીવ બને જે રાગદ્વેષાદિક કરે. ૧૬૫

અર્થ:—મિથ્યાત્વ. અવિરમણ, કષાય અને યોગ—એ આસ્ત્રવો
સંસ (અર્થાત્ ચેતનના વિકાર) પણ છે અને અસંસ (અર્થાત્ પુદ્ગલના
વિકાર) પણ છે. વિવિધ ભેદવાળા સંસ આસ્ત્રવો—કે જેઓ જીવમાં
ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ—જીવના જ અનન્ય પરિણામ છે. વળી અસંસ
આસ્ત્રવો જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મનું કારણ (નિમિત્ત) થાય છે અને
તેમને પણ (અર્થાત્ અસંસ આસ્ત્રવોને પણ કર્મબંધનું નિમિત્ત થવામાં)
રાગ-દ્વેષ આદિ ભાવ કરનારો જીવ કારણ (નિમિત્ત) થાય છે.

જાવ ન વેદિ વિસેસંતરં તુ આદાસવાણ દોણ્હં પિ ।

અણ્ણાણી તાવ દુ સો કોહાદિસુ વટ્ટદે જીવો ॥૧૬૯॥

કોહાદિસુ વદંતસ્સ તસ્સ કમ્મસ્સ સંચઓ હોદિ ।

જીવસ્સેવં બંધો મણિદો खलु सव्वदसीहिं ॥૭૦॥

આત્મા અને આસ્રવ તણે જ્યાં ભેદ જીવ જાણે નહીં,
ક્રોધાદિમાં સ્થિતિ ત્યાં લગી, અજ્ઞાની એવા જીવની. ૫૯

જીવ વર્તતાં ક્રોધાદિમાં સંચય કરમનો થાય છે,
સહુ સર્વદશીં એ રીતે બંધન કહે છે જીવને. ૭૦

અર્થ:—જીવ જ્યાં સુધી આત્મા અને આસ્રવ-એ બંનેના તફાવત
અને ભેદને જાણતો નથી ત્યાં સુધી તે અજ્ઞાની રહ્યો થકો ક્રોધાદિક
આસ્રવોમાં પ્રવર્તે છે, ક્રોધાદિકમાં વર્તતા તેને કર્મનો સંચય થાય
છે ખરેખર આ રીતે જીવને કર્મોના બંધ સર્વદશેએ કહ્યો છે.

जइया इमेण जीवेण अप्पणो आसवाण य तहेव ।

णादं होदि विसंस्तरं तु तइया ण बंधो से ॥૭૧॥

આ જીવ જ્યારે આસ્રવોનું, તેમ નિજ આત્મા તણું,
જાણે વિશેષાંતર, તદા બંધન નહીં તેને થતું. ૭૧

અર્થ:—જ્યારે આ જીવ આત્મા અને આસ્રવોના તફાવત
અને ભેદને જાણે ત્યારે તેને બંધ થતો નથી.

णादूण आसवाणं असुचित्तं च विवरीयभावं च ।

दुक्खस्स कारणं ति य तदो णियत्ति कुणदि जीवो ॥૭૨॥

અશુચિપણું વિપરીતતા એ આસ્રવોનાં જાણીને,
વળી જાણીને દુઃખકારણો, એથી નિવર્તન જીવ કરે. ૭૨

અર્થ:—આસ્રવોનું અશુચિપણું અને વિપરીતપણું તથા તેઓ
દુઃખના કારણ છે એમ જાણીને જીવ તેમનાથી નિવૃત્તિ કરે છે.

जीवणिवद्धा एदे अधुव अणिच्चा तहा असरणा य ।

दुक्खा दुक्खसफला त्ति य णादूण णिवत्तदे तेहिं ॥૭૩॥

આ સર્વ જીવનિબદ્ધ, અધુવ, શરણહીન, અનિત્ય છે,
એ દુઃખ, દુઃખફળ જાણીને એનાથી જીવ પાછો વળે. ૭૩

અર્થ:—આ આસ્રવો જીવની સાથે નિબદ્ધ છે, અધુવ છે.
અનિત્ય છે તેમ જ અશરણ છે, વળી તેઓ દુઃખરૂપ છે, દુઃખ જ
જેમનું ફળ છે એવા છે, એવું જાણીને જ્ઞાની તેમનાથી નિવૃત્તિ કરે છે.

—૦—

૫. સંવરનું સ્વરૂપ

(જીવના શુભાશુભ ભાવો કેમ અટકાવવા તે

અતાવનારું સ્વરૂપ)

उवओगे उवओगो कोहादिसु गत्थि को वि उवओगो ।

कोंहो कोहे चेव हि उवओगे गत्थि खलु कोहो ॥૧૮૧॥

ઉપયોગમાં ઉપયોગ કેા ઉપયોગ નહિ ક્રોધાદિમાં,

છે ક્રોધ ક્રોધ મહીં જ, નિશ્ચય ક્રોધ નહિ ઉપયોગમાં ૧૭૧

અર્થ:—ઉપયોગ ઉપયોગમાં છે, ક્રોધાદિકમાં કોઈ ઉપયોગ
નથી; વળી ક્રોધ ક્રોધમાં જ છે, ઉપયોગમાં નિશ્ચયથી ક્રોધ નથી.

जह कणयमग्गितवियं पि कणयभावं ण तं परिच्चयदि ।

तह कम्मोदयतविदे ण जहदि णाणी दु णाणित्तं ॥૧૮૪॥

જામ અગ્નિતમ સુવણું પણ નિજ સ્વણુંભાવ નહીં તજે,

ત્યમ કર્મઉદયે તમ પણ જ્ઞાની ન જ્ઞાનીપણું તજે. ૧૮૪

અર્થ:—જેમ સુવણું અગ્નિથી તમ થયું થકું પણ તેના
સુવણુંપણાને છોડતું નથી તેમ જ્ઞાની કર્મના ઉદયથી તમ થયો થકો

પણ જ્ઞાનીપણને છોડતો નથી.

સુદ્ધં તુ વિયાણંતો સુદ્ધં ચેવપ્પયં લહદિ જીવો ।

જાણંતો દુ અસુદ્ધં અસુદ્ધમેવપ્પયં લહદિ ॥૧૮૬॥

જે શુદ્ધ જાણે આત્મને તે શુદ્ધ આત્મ જ મેળવે,

અણુશુદ્ધ જાણે આત્મને અણુશુદ્ધ આત્મ જ તે લહે. ૧૮૬

અર્થ:—શુદ્ધ આત્માને જાણતો-અનુભવતો જીવ શુદ્ધ આત્માને જ પામે છે અને અશુદ્ધ આત્માને જાણતો-અનુભવતો જીવ અશુદ્ધ આત્મા જ પામે છે.

અપ્પાણમપ્પણા રંધિરુણ દોપુણ્ણપાવજોગેસુ ।

દંસણનામ્હિ ઠિદો ઇચ્છાવિદો ય અણ્ણમ્હિ ॥૧૮૭॥

જો સવ્વસંગમુક્કો જ્ઞાયદિ અપ્પાણમપ્પણો અપ્પા ।

ણ વિ કમ્મં ણોકમ્મં ચેદા ચિંતેદિ એયત્તં ॥૧૮૮॥

અપ્પાણં જ્ઞાયંતો દંસણનામઓ અણ્ણમઓ ।

લહદી અંચિરેણ અપ્પાણમેવ સો કમ્મપવિમુક્કં ॥૧૮૯॥

પુણ્યપાપયોગથી રોકીને નિજ આત્મને આત્મા થકી,

દર્શન અને જ્ઞાને ઠરી, પરદ્રવ્યધૃષ્ટિ પરિહરી, ૧૮૭

જે સર્વસંગવિમુક્ત, ધ્યાવે આત્મને આત્મા વડે,—

—નહિ કર્મ કે નોકર્મ, ચેતક ચેતતો એકત્વને, ૧૮૮

તે આત્મ ધ્યાતો, જ્ઞાનદર્શનમય, અનન્યમયી ખરે,

ખસ અદ્ય કાળે કર્મથી પ્રવિમુક્ત આત્માને વરે. ૧૮૯

અર્થ:—આત્માને આત્મા વડે એ પુણ્ય-પાપરૂપ શુભાશુભયોગથી રોકીને દર્શનજ્ઞાનમાં સ્થિર થયો થકો અને અન્ય (વસ્તુની) ધૃષ્ટિથી

વિરમ્યો થકો જે આત્મા, (ધૃત્તિરહિત થવાથી) સર્વ સંગથી રહિત થયો થકો, (પોતાના) આત્માને આત્મા વડે ધ્યાવે છે—કર્મ અને નોકર્મને ધ્યાતો નથી, (પોતે) *ચેતાયિતા હોવાથી એકત્વને જ ચિંતવે છે—ચેતે છે—અનુભવે છે, તે (આત્મા), આત્માને ધ્યાતો, દર્શન-જ્ઞાનમય અને xઅનન્યમય થયો થકો, અદ્ય કાળમાં જ કર્મથી રહિત આત્માને પામે છે.

—૦—

(૬) નિર્જરાનું સ્વરૂપ.

[સંવરપૂર્વક જે પૂર્વના વિકારી ભાવોને તથા પૂર્વે ખાંધેલાં કર્મોને ટાળે છે તેને નિર્જરા કહે છે તે બતાવનારું સ્વરૂપ.]

ઉદયવિવાગો વિવિહો કમ્માણં વણ્ણિઓ જિણવરેહિ ।

ણ દુ તે મજ્ઞ સહાવા જાણગમાવો દુ અહમિક્કો ॥૧૯૦॥

કર્મો તણો જે વિવિધ ઉદયવિપાક જિનવર વર્ણવ્યો,

તે મુજ સ્વભાવો છે નહીં, હું એક જ્ઞાયકભાવ છું. ૧૯૦

અર્થ:—કર્મોના ઉદયનો વિપાક (ફળ) જિનવરોએ અનેક પ્રકારનો વર્ણવ્યો છે, તે મારા સ્વભાવો નથી; હું તો એક જ્ઞાયકભાવ છું.

પોગલકમ્મં રાગો તસ્સ વિવાગોદઓ હવદિ એસો ।

ણ દુ એસ મજ્ઞ ભાવો જાણગમાવો દુ અહમેક્કો ॥૧૯૧॥

પુદ્ગલકરમરૂપ રાગનો જ વિપાકરૂપ છે ઉદય આ,

આ છે નહીં મુજ ભાવ, નિશ્ચય એક જ્ઞાયકભાવ છું. ૧૯૧

અર્થ:—રાગ પુદ્ગલકર્મ છે, તેનો વિપાકરૂપ ઉદય આ છે, આ મારો ભાવ નથી; હું તો નિશ્ચયથી એક જ્ઞાયકભાવ છું.

* ચેતાયિતા = ચેતનાર; દેખનાર - જાણનાર.

x અનન્ય = અન્યમય નહિ એવો.

एवं सम्महिद्वी अप्पाणं मुणदि जाणगसहावं ।
उदयं कम्मविवागं य मुयदि तच्चं वियाणंतो ॥२००॥
સુદૃષ્ટિ એ રીત આત્મને જ્ઞાયકસ્વભાવ જ બાણુતો,
ને ઉદય કર્મવિપાકરૂપ તે તત્ત્વજ્ઞાયક છોડતો, ૨૦૦

અર્થ:—આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માને (પોતાને) જ્ઞાયકસ્વભાવ બાણુ છે અને તત્ત્વને અર્થાત્ યથાર્થ સ્વરૂપને બાણુતો થકો કર્મના વિપાકરૂપ ઉદયને છોડે છે.

परमाणुमित्तयं पि हु रागादीणं तु विज्जदे जस्स ।
ण वि सो जाणदि अप्पाणयं तु सव्वागमधरो वि ॥२०१॥
આણુમાત્ર પણ રાગાદિનો સદ્ભાવ વર્તે જેહને,
તે સર્વ આગમધર ભલે પણ બાણુતો નહિ આત્મને. ૨૦૧

અર્થ:—ખરેખર જે જીવને પરમાણુમાત્ર—લેશમાત્ર પણ રાગાદિક વર્તે છે તે જીવ ભલે સર્વ આગમ ભણેલો હોય તોપણ આત્માને નથી બાણુતો.

मज्झं परिगहो यदि तदो अहमजीवदं तु गच्छेज्ज ।
णादेव अहं जम्हा तम्हा ण परिगहो मज्झ ॥२०८॥
પરિગ્રહ કદી મારો બને તો હું અજીવ બનું ખરે,
હું તો ખરે જ્ઞાતા જ, તેથી નહિ પરિગ્રહ મુજ બને. ૨૦૮

અર્થ:—જો પરદ્રવ્ય-પરિગ્રહ મારો હોય તો હું અજીવપણુને પામું. કારણ કે હું તો જ્ઞાતા જ છું તેથી (પરદ્રવ્ય) પરિગ્રહ મારો નથી.

छिज्जदु वा भिज्जदु वा णिज्जदु वा अहव जादु विप्पल्यं ।
जम्हा तम्हा गच्छदु तह वि हु ण परिगहो मज्झ ॥२०९॥

छेदाव, वा लेदाव, के लर्धं जव, नष्ट भनो लवे,
वा अन्य के रीत जव, पक्ष परिग्रह नथी भारो भरे. २०६

અર્થ:—છેદાર્થ જાણો, અથવા લેદાર્થ જાણો, અથવા કોઈ લર્ધ જાણો, અથવા નષ્ટ થઈ જાણો, અથવા તો ગમે તે રીતે જાણો તોપણ ખરેખર પરિગ્રહ મારો નથી.

अपरिगहो अणिच्चो भणिदो णाणी य णेच्छदे धम्मं ।
अपरिगहो दु धम्मस्स जाणगो तेण सो होदि ॥२१०॥

અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પુણ્યને,
તેથી ન પરિગ્રહી પુણ્યને તે, પુણ્યને જ્ઞાયક રહે. ૨૧૦

અર્થ:—અનિચ્છકને અપરિગ્રહી કહ્યો છે અને જ્ઞાની ધર્મને (પુણ્યને) ઇચ્છતો નથી, તેથી તે ધર્મનો પરિગ્રહી નથી, (ધર્મનો) જ્ઞાયક જ છે.

अपरिगहो अणिच्छो भणिदो णाणी य णेच्छदि अधम्मं ।
अपरिगहो अधम्मस्स जाणगो तेण सो होदि ॥२११॥

અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પાપને,
તેથી ન પરિગ્રહી પાપને તે પાપને જ્ઞાયક રહે. ૨૧૧

અર્થ:—અનિચ્છકને અપરિગ્રહી કહ્યો છે અને જ્ઞાની અધર્મને (પાપને) ઇચ્છતો નથી તેથી તે અધર્મનો પરિગ્રહી નથી, (અધર્મનો) જ્ઞાયક જ છે.

सम्महिद्वी जीवा णिस्संका होति णिबभया तेण ।
सत्तभयविप्पमुक्का जम्हा तम्हा दु णिस्संका ॥२२८॥

સમ્યદ્રત્ત્વવંત જીવો નિઃશંકિત, તેથી છે નિર્ભય અને
છે સત્તભયપ્રવિમુક્ત જેથી, તેથી તે નિશંક છે. ૨૨૮

અર્થ:—સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો નિઃશંક હોય છે તેથી નિર્ભય હોય છે; અને કારણ કે સમ લયથી રહિત હોય છે તેથી નિઃશંક હોય છે (—અડોલ હોય છે.)

જો ચત્તારિ વિ પાપ છિદદિ તે કમ્મબંધમોહકરે ।

સો ણિસંકો ચેદા સમાદિટ્ટી મુણેદવ્વો ॥૨૨૧॥

જે કર્મબંધનમોહકર્તા પાદ ચારે છેદતો,

ચિન્મૂર્તિ તે શંકારહિત સમકિતદષ્ટિ જાણવો. ૨૨૬

અર્થ:—જે ચેતયિતા, કર્મબંધ સંબંધી મોહ કરનારા (અર્થાત્ જીવ નિશ્ચયથી કર્મ વડે બંધાયો છે એવો ભ્રમ કરનારા) મિથ્યાત્વાદિ ભાવોરૂપ ચારે પાયાને છેદે છે, તે નિઃશંક સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

જો દુળ કરેદિ કંઠં કમ્મફલેસુ તહ સવ્વધમ્મેસુ ।

સો ણિક્કલો ચેદા સમાદિટ્ટી મુણેયવ્વો ॥૨૩૦॥

જે કર્મફળ ને સર્વ ધર્મ તણી ન કાંક્ષા રાખતો,

ચિન્મૂર્તિ તે કાંક્ષારહિત સમકિતદષ્ટિ જાણવો. ૨૩૦

અર્થ:—જે ચેતયિતા કર્મોનાં ફળ પ્રત્યે તથા સર્વ ધર્મો પ્રત્યે કાંક્ષા કરતો નથી તે નિષ્કાંક્ષ સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

જો ણ કરેદિ જુગુપ્પં ચેદા સવ્વેસિમેવ ધમ્માણં ।

સો લલુ ણિવ્વિદિગિચ્છો સમ્માદિટ્ટી મુણેયવ્વો ॥૨૩૧॥

સૌ કોઈ ધર્મ વિષે જુગુપ્સાભાવ જે નહિ ધારતો,

ચિન્મૂર્તિ નિર્વિચિકિત્સ સમકિતદષ્ટિ નિશ્ચય જાણવો. ૨૩૧

અર્થ:—જે ચેતયિતા બધાય ધર્મો (વસ્તુના સ્વભાવો) પ્રત્યે જુગુપ્સા (ગ્વાનિ) કરતો નથી તે નિશ્ચયથી નિર્વિચિકિત્સા (—વિચિકિત્સા—દોષ રહિત) સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

* ચેતયિતા = ચેતનાર; જાણનાર—દેખનાર; આત્મા.

જો હવદિ અસમ્મૂહો ચેદા સદિટ્ઠિ સવ્વમાવેસુ ।

સો લલુ અમૂહદિટ્ઠી સમાદિટ્ઠી મુણેદવ્વો ॥૨૩૨॥

સંમૂહ નહિ જે સર્વ ભાવે,—સત્ય દષ્ટિ ધારતો,

તે મૂહદષ્ટિરહિત સમકિતદષ્ટિ નિશ્ચય જાણવો. ૨૩૨

અર્થ:—જે ચેતયિતા સર્વ ભાવોમાં અમૂહ છે—યથાર્થ દષ્ટિ-વાળો છે, તે ખરેખર અમૂહદષ્ટિ સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

જો સિદ્ધમત્તિજુત્તો ઉવગૂહણગો દુ સવ્વધમ્માણં ।

સો ઉવગૂહણકારી સમ્માદિટ્ઠી મુણેદવ્વો ॥૨૩૩॥

જે સિદ્ધ મક્તિસહિત છે, ઉપગૂહક છે સૌ ધર્મનો,

ચિન્મૂર્તિ તે ઉપગૂહનકર સમકિતદષ્ટિ જાણવો. ૨૩૩

અર્થ:—જે (ચેતયિતા) સિદ્ધની (શુદ્ધાત્માની) ભક્તિ સહિત છે અને પર વસ્તુના સર્વ ધર્મોને ગોપવનાર છે (અર્થાત્ રાગાદિ પરભાવોમાં જોડાતો નથી) તે ઉપગૂહનકારી સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

ઉમ્મગં ગચ્છંતં સગં પિ મગ્ગે ઠવેદિ જો ચેદા ।

સો ઠિદિકરણાજુત્તો સમ્માદિટ્ઠી મુણેદવ્વો ॥૨૩૪॥

ઉન્માર્ગગમને સ્વાત્મને પણ માર્ગમાં જે રથાપતો,

ચિન્મૂર્તિ તે સ્થિતિકરણયુત સમકિતદષ્ટિ જાણવો. ૨૩૪

અર્થ:—જે ચેતયિતા ઉન્માર્ગે જતા પોતાના આત્મને પણ માર્ગમાં સ્થાપે છે, તે સ્થિતિકરણયુક્ત (સ્થિતિકરણયુક્ત સહિત) સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

જો કુણદિ વચ્છલત્તં તિપ્પં સાહૂણ મોક્ખમગ્ગમ્હિ ।

સો વચ્છલભાવજુદો સમ્માદિટ્ઠી મુણેદવ્વો ॥૨૩૫॥

જે મોક્ષમાર્ગે 'સાધુ' ત્રયનું વત્સલત્વ કરે અહો!

ચિન્મૂર્તિ તે વાત્સલ્યયુત સમકિતદષ્ટિ જાણવો. ૨૩૫

અર્થ:—જે (ચેતયિતા) મોક્ષમાર્ગમાં રહેલા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રી ત્રણ સાધકો-સાધનો પ્રત્યે (અથવા વ્યવહારે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ—એ ત્રણ સાધુઓ પ્રત્યે) વાત્સલ્ય કરે છે, તે વત્સલભાવયુક્ત (વત્સલભાવ સહિત) સમ્યગ્દષ્ટિ ગ્રણ્યવે.

વિજ્ઞારહમારૂઢો મળોરહપહેસુ ભમઈ જો ચેદા ।

સો જિણણાપહાવી સમ્માદિટ્ટી મુણેદવ્વો ॥૨૩૬॥

ચિન્મૂર્તિ મન-રથપંથમાં વિદ્યારથાઈ ધૂમતો,

તે જિનજ્ઞાનપ્રભાવકર સમકિતદષ્ટિ ગ્રણ્યવે. ૨૩૬

અર્થ:—જે ચેતયિતા વિદ્યારથી રથમાં આઈ થયો થકો (-ચડ્યો થકો) મનરથી રથ-પંથમાં (અર્થાત્ જ્ઞાનરથી જે રથને ચાલવાનો માર્ગ તેમાં) ભ્રમણ કરે છે તે જિનેશ્વરના જ્ઞાનની પ્રભાવના કરનારો સમ્યગ્દષ્ટિ ગ્રણ્યવે.

—૦—

૭. બંધ સ્વરૂપ

(જીવને રાગદ્વેષથી બંધ થાય છે માટે બંધ છોડવા-લાયક છે, તે બંધનારું સ્વરૂપ)

જો મળણદિ હિંસામિ ય હિંસિજ્જામિ ય પરેહિં સત્તેહિં ।

સો મૂઢો અળ્લાણી ણાણી એત્તો દુ વિવરીદો ॥૨૪૭॥

જે માનતો—હું મારું ને પર જીવ મારે મુજને,

તે મૂઢ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૪૭

અર્થ:—જે એમ માને છે કે ‘હું’ પર જીવને મારું છું (-હજી હું) અને પર જીવો મને મારે છે, તે મૂઢ (-મોઢી) છે, અજ્ઞાની છે, અને આનાથી વિપરીત (અર્થાત્ આણું નથી માનતો) તે જ્ઞાની છે.

જો ન મરદિ ન ય દુહિદો સો વિ ય કમ્મોદણ ચેવ ચલુ ।

તમ્હા ન મારિદો જો દુહાવિદો ચેદિ ન હુ મિચ્છા ॥૨૫૮॥

વળી નવ મરે, નવ દુખી બને, તે કર્મના ઉદયે ખરે, ‘મે’ નવ હણ્યો, નવ દુખી કર્યો’—તુજ મત શું નહિ મિથ્યા ખરે ?

અર્થ:—વળી જે નથી મરતો અને નથી દુઃખી થતો તે પણ ખરેખર કર્મના ઉદયથી જ થાય છે; તેથી ‘મે’ ન માર્યો, ‘મે’ ન દુઃખી કર્યો’ એવો તારો અભિપ્રાય શું ખરેખર મિથ્યા નથી ?

એસા દુ જા મદી દે દુક્ખિદસુહિદે કરેમિ સત્તે ત્તિ ।

એસા દે મૂઢમદી સુહાસુહં બંધદે કમ્મં ॥૨૫૯॥

આ બુદ્ધિ જે તુજ—‘દુઃખિત તેમ સુખી કરું છું’ જીવને,

તે મૂઢ મતિ તારી અરે! શુભ-અશુભ બાંધે કર્મને. ૨૫૯

અર્થ:—તારી જે આ બુદ્ધિ છે કે હું જીવેને દુઃખી સુખી કરું છું, તે આ તારી મૂઢબુદ્ધિ જ (મોહસ્વરૂપ બુદ્ધિ જ) શુભાશુભ કર્મને બાંધે છે.

અજ્ઞવસિદેણ બન્ધો સત્તે મારેઠ મા વ મારેઠ ।

એસો બન્ધસમાસો જીવાણં ણિચ્છયણયસ ॥૨૬૨॥

મારો—ન મારો જીવને, છે બંધ અધ્યવસાનથી,

—આ જીવ કેસા બંધનો સંક્ષેપ નિશ્ચયનય થકી. ૨૬૨

અર્થ:—જીવેને મારો અથવા ન મારો—કર્મબંધ અધ્યવસાનથી જ થાય છે. આ નિશ્ચયનયે, જીવોના બંધનો સંક્ષેપ છે.

અજ્ઞવસાણિમિત્તં જીવા વજ્જતિ કમ્મણા જદિ હિ ।

મુચ્ચંતિ મોક્ષમગ્ગે ઠિદા ય તા કિ કરેસિ તુમં ॥૨૬૭॥

સૌ જીવ અધ્યવસાનકારણ કર્મથી બંધાય ન્યાં

ને મોક્ષમાર્ગે સ્થિત જીવો મુકાય, તું શું કરે ભલા ? ૨૬૭

અર્થ:—હે ભાઈ ! જો ખરેખર અધ્યવસાનના નિમિત્તે જીવે કર્મથી બંધાય છે અને મોક્ષમાર્ગમાં સ્થિત મુકાય છે, તો તું શું કરે છે ? (તારો તો બાંધવા-છોડવાનો અભિપ્રાય વિફળ ગયો.)

સઠ્ઠે કરેદિ જીવો અજ્ઞાવસાણેણ તિરિયણેરહ્ણ ।

દેવમણુયે ય સઠ્ઠે પુણં પાવં ચ પેયવિહં ॥૨૬૮॥

ધમ્માધમ્મ ચ તહા જીવાજીવે અલોગલોગં ચ ।

સઠ્ઠે કરેદિ જીવો અજ્ઞાવસાણેણ અપ્પાણં ॥૨૬૯॥

તિર્યંચ, નારક, દેવ, માનવ, પુણ્ય-પાપ વિવિધ જે,

તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે જીવ અધ્યવસાનથી. ૨૬૮

વળી એમ ધર્મ-અધર્મ, જીવ-અજીવ, લોક-અલોક જે,

તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે જીવ અધ્યવસાનથી. ૨૬૯

અર્થ:—જીવ અધ્યવસાનથી તિર્યંચ નારક, દેવ અને મનુષ્ય એ સર્વ પર્વાથો તથા અનેક પ્રકારનાં પુણ્ય અને પાપ—એ બધારૂપ પોતાને કરે છે વળી તેવી રીતે જીવ અધ્યાવસાનથી ધર્મ-અધર્મ, જીવ-અજીવ અને લોક-અલોક—એ બધારૂપ પોતાને કરે છે.

एदाणि णत्थि जेसि अज्झवसाणाणि एवमादीणि ।

ते असुहेण सुहेण व कम्मेण मुणी ण लिपंपत्ति ॥२७०॥

એ આદિ અધ્યવસાન વિધવિધ વર્તતાં નહિ જેમને,

તે મુનિવરો લેપાય નહિ શુભ કે અશુભ કર્મો વડે. ૨૭૦

અર્થ:—આ (પૂર્વે કહેલા) તથા આવાં બીજાં પણ અધ્યવસાન જેમને નથી તે મુનિઓ અશુભ કે શુભ કર્મથી લેપાતા નથી.

एवं व्यवहारणो पडिसिद्धो जाण णिच्छयणएण ।

णिच्छयणयासिदा पुण मुणिणो पावेत्ति णिव्वाणं ॥२७२॥

વ્યવહારનય એ રીત બાજુ નિષિદ્ધ નિશ્ચયનય થકી;

નિશ્ચયનયાશ્રિત મુનિવરો પ્રાપ્તિ કરે નિર્વાણની. ૨૭૨

અર્થ:—એ રીતે (પૂર્વોક્ત રીતે) (પરાશ્રિત એવો) વ્યવહાર-નય નિશ્ચયનય વડે નિષિદ્ધ બાજુ, નિશ્ચયનયને આશ્રિત મુનિઓ નિર્વાણને પામે છે.

वदसमिदीगुत्तीओ सीलतवं जिणवरेहि पण्णत्तं ।

कुर्वंतो वि अभव्वो अण्णाणी मिच्छदिट्ठी दु ॥२७३॥

જિનવર કહેલાં વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ વળી તપ-શીલને;

કરતાં છતાંય અલબ્ધ જીવ અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિ છે. ૨૭૩

અર્થ:—જિનવરોએ કહેલાં વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ, શીલ, તપ કરતાં છતાં પણ અલબ્ધ જીવ અજ્ઞાની અને મિથ્યાદષ્ટિ છે.

आदा खु मज्झ णाणं आदा मे दंसणं चरित्तं च ।

आदा पच्चक्खाणं आदा मे संवरो जोगो ॥२७४॥

મુજ આત્મ નિશ્ચય જ્ઞાન છે, મુજ આત્મ દર્શન-ચરિત છે,

મુજ આત્મ પ્રત્યાખ્યાન ને, મુજ આત્મા સંવર-યોગ છે. ૨૭૪

અર્થ:—નિશ્ચયથી મારો આત્મા જ જ્ઞાન છે, મારો આત્મા જ દર્શન અને ચારિત્ર છે, મારો આત્મા જ પ્રત્યાખ્યાન છે, મારો આત્મા જ સંવર અને યોગ (-સમાધિ, ધ્યાન) છે.

—૦—

(૮) મોક્ષનું સ્વરૂપ

(જીવની સંપૂર્ણ પવિત્રતા બતાવનારું સ્વરૂપ)

बंधाणं च सहावं वियाणिदुं अप्पणो सहावं च ।

बंधेसु जो विरज्जदि सो कम्मविमोक्खणं कुणदि ॥२९३॥

અંધો તણો જાણી સ્વભાવ, સ્વભાવ જાણી આત્મનો,
જે અંધ માંહી વિરક્ત થાયે, કર્મમોક્ષ કરે અહો ! ૨૬૩

અર્થ:—અંધોના સ્વભાવને અને આત્મના સ્વભાવને જાણીને
અંધો પ્રત્યે જે વિરક્ત થાય છે તે કર્મોથી મુક્ત થાય છે.

જીવો બન્ધો ય તદ્દા છિઝ્ઝંતિ સલક્ષ્ણેહિ ગિયર્હિ ।
પળ્લણ્ણદ્દેવણ્ણ ડ છિણ્ણા ણાણત્તમાવણ્ણા ॥૨૯૪॥
જીવ અંધ બન્ધે, નિયત નિજ નિજ લક્ષણે છેદાય છે;
પ્રજાણીથી થકી છેદતાં બન્ધે જુદા પડી જાય છે. ૨૯૪

અર્થ:—જીવ તથા અંધ નિયત સ્વલક્ષણોથી (પોતપોતાનાં
નિશ્ચિત લક્ષણોથી) છેદાય છે પ્રજાણી છીણી વડે છેદવામાં આવતાં
તેઓ નાનાપણાને પામે છે અર્થાત્ જુદા પડી જાય છે.

જીવો બન્ધો ય તદ્દા છિઝ્ઝંતિ સલક્ષ્ણેહિ ગિયર્હિ ।
બન્ધો છેદેદ્ધવો મુદ્ધો અપ્પા ય ધિત્તવ્વો ॥૨૯૫॥

જીવ-અંધ ત્યાં છેદાય એ રીત નિયત નિજ નિજ લક્ષણે,
ત્યાં છોડવો એ અંધને, જીવ પ્રહણ કરવો શુદ્ધને. ૨૯૫

અર્થ:—એ રીતે જીવ અને અંધ તેમના નિશ્ચિત સ્વલક્ષણોથી
છેદાય છે. ત્યાં અંધને છેદવો અર્થાત્ છોડવો અને શુદ્ધ આત્મને
પ્રહણ કરવો.

જો ણ કુણદિ અવરાદે સો ણિસ્સંકો ડ જણવદે મમદિ ।
ણ વિ તસ્સ બજ્ઞિદું જે ચિંતા ડપ્પજ્ઞદિ કયાઈ ॥૩૦૨॥
એવમ્હિ સાવરાદો બજ્ઞામિ અહં તુ સંકિદો ચેદા ।
જઈ પુણ ણિરવરાદો ણિસ્સંકોહં ણ બજ્ઞામિ ॥૩૦૩॥

અપરાધ જે કરતો નથી, નિઃશંક લોક વિષે ફરે,
'અંધાઉ' હું' એવી કહી ચિંતા ન થાયે તેહને. ૩૦૨
ત્યમ આત્મા અપરાધી 'હું' અંધાઉ' એમ સશંક છે,
ને નિરપરાધી જીવ 'નહિ અંધાઉ' એમ નિઃશંક છે. ૩૦૩

અર્થ:—જે પુરુષ અપરાધ કરતો નથી તે લોકમાં નિઃશંક ફરે
છે, કારણ કે તેને અંધાવાની ચિંતા કદાપિ ઊપજતી નથી. એવી રીતે
અપરાધી આત્મા 'હું' અપરાધી છું' તેથી હું 'અંધાર્શિ' એમ શંકિત
હોય છે; અને જે નિરપરાધી (આત્મા) હોય તો 'હું' નહિ અંધાઉ' એમ
નિઃશંક હોય છે.

—૦—

(૯) સર્વવિશુદ્ધજ્ઞાનસ્વરૂપ

દિટ્ઠી જહેવ ણાણં અકારયં તદ્દા અવેદયં ચેવ ।
જાણઈ ય બન્ધમોક્ષં કમ્મુદયં ણિઝ્ઝરં ચેવ ॥૩૨૦॥

જ્યમ નેત્ર, તેમ જ જ્ઞાન નથી કારક, નથી વેદક અરે !
જાણે જ કર્મોદય, નિરજરા, અંધ તેમ જ મોક્ષને. ૩૨૦

અર્થ:—જેમ નેત્ર (દૃશ્ય પદાર્થોને કરતું-લોગવતું નથી, દેખે
જ છે), તેમ જ્ઞાન અકારક તથા અવેદક છે, અને અંધ, મોક્ષ,
કર્મોદય તથા નિરજરાને જાણે જ છે.

વવહારમાસિદેણ ડ પરદવ્વં મમ મળંતિ અવિદિયત્થા ।
જાળંતિ ણિચ્છણ્ણ દુ ણ ય મહ પરમાણુમિત્તમવિ કિંચિ ॥૩૨૪॥
વ્યવહાર-મૂઠ અતત્તવિદ પરદ્રવ્યને 'મારું' કહે,
પરમાણુમાત્ર ન મારું,' જ્ઞાની જાણના નિશ્ચય વડે. ૩૨૪

અર્થ :—જેમણે પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણવું નથી એવા પુરુષો ન્યવહારનાં વચનેનાં ગ્રહીને ‘પરદ્રવ્ય મારું છે,’ એમ કહે છે પરંતુ જ્ઞાનીઓ નિશ્ચય વડે જાણે છે કે ‘કોઈ પરમાણુ માત્ર પાણુ મારું નથી.’

કમ્મં જં પુઠ્ઠવકયં સુહાસુહમણેયવિત્થરવિસેસં ।

તત્તો ણિયત્તદે અપ્પયં તુ જો સો પઢિક્કમણં ॥૩૮૩॥

કમ્મં જં સુહમસુહં જમ્હિ ય ભાવમ્હિ વજ્જદિ મ્હિસં ।

તત્તા ણિયત્તદે જો સો પચ્ચક્કલાણં હવદિ ચેદા ॥૩૮૪॥

જં સુહમસુહમુદિણં સંપઢિ ય અણેયવિત્થરવિસેસં ।

તં દોસં જો ચેયદિ સો સ્વલુ આલોચણં ચેદા ॥૩૮૫॥

ણિચ્ચં પચ્ચક્કલાણં કુઠ્ઠવદિ ણિચ્ચં પઢિક્કમદિ જો ય ।

ણિચ્ચં આલોચેયદિ સો હુ ચરિત્તં હવદિ ચેદા ॥૩૮૬॥

શુભ ને અશુભ અનેકવિધ પૂર્વે કરેલું કર્મ જે,

તેથી નિવર્તે આત્મને, તે આત્મા પ્રતિક્રમણુ છે; ૩૮૩

શુભ ને અશુભ ભાવિ કરમ જે ભાવમાં બંધાય છે,

તેથી નિવર્તન જે કરે, તે આત્મા પરચ્છાણુ છે; ૩૮૪

શુભ ને અશુભ અનેકવિધ છે વર્તમાને ઉદિત જે,

તે દોષને જે ચેતતો, તે જીવ આલોચન ખરે. ૩૮૫

પરચ્છાણુ નિત્ય કરે અને પ્રતિક્રમણુ જે નિત્યે કરે,

નિત્યે કરે આલોચના, તે આત્મા ચારિત્ર છે. ૩૮૬

અર્થ :—પૂર્વે કરેલું જે અનેક પ્રકારના વિસ્તારવાળું (જ્ઞાના-વરણીયાદિ) શુભાશુભ કર્મ તેનાથી જે આત્મા પોતાને નિવર્તાવે છે, તે આત્મા પ્રતિક્રમણુ છે.

● નિવર્તાવવું-પાછા વાળવું. અટકાવવું; દૂર રાખવું.

ભવિષ્ય કાળનું જે શુભ-અશુભ કર્મ તે જે ભાવમાં બંધાય છે તે ભાવથી જે આત્મા નિવર્તે છે, તે આત્મા પ્રત્યાખ્યાન છે.

વર્તમાન કાળે ઉદયમાં આવેલું જે અનેક પ્રકારના વિસ્તારવાળું શુભ-અશુભ કર્મ તે દોષને જે આત્મા ચેતે છે—અનુભવે છે—જ્ઞાતા-ભાવે જાણી લે છે (અર્થાત્ તેનું સ્વામિત્વ-કર્તાપણું છોડે છે) તે આત્મા ખરેખર આલોચના છે.

જે સદા પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, સદા પ્રતિક્રમણુ કરે છે અને સદા આલોચના કરે છે, તે આત્મા ખરેખર ચારિત્ર છે

‘જં વિ સક્કદિ ધેત્તું જં જં વિમોચું જં ચ જં પરહવં ।

સો કો વિ ય તસ્સ ગુણો પાઙ્ગિઆ વિસ્સસો વા વિ ॥૪૦૬॥

જે દ્રવ્ય છે પર તેહને ન ગ્રહી, ન છોડી શકાય છે,

એવો જ તેનો શુભ કે પ્રાયોગી ને વૈસ્રસિક છે. ૪૦૬

અર્થ :—જે પરદ્રવ્ય છે તે ગ્રહી શકાતું નથી તથા છોડી શકાતું નથી, એવો જ કોઈ તેનો (—આત્માનો) ‘પ્રાયોગિક તેમ જ વૈસ્રસિક શુણુ છે.

મોક્ષપદ્ધે અપ્પાણં ઠવેહિ તં ચેવ જ્ઞાહિ તં ચેય ।

તત્થેવ વિહર ણિચ્ચં મા વિહરસુ અણ્ણદવ્વેસુ ॥૪૧૨॥

તું સ્થાપ નિજને મોક્ષપદ્ધે, ધ્યા, અનુભવ તેહને;

તેમાં જ નિત્ય વિહાર કર, નહિ વિહર પરદ્રવ્યો વિષે. ૪૧૨

અર્થ :—(હે ભવ્ય !) તું મોક્ષમાર્ગમાં પોતાના આત્માને સ્થાપ, તેનું જ ધ્યાન કર, તેને જ ચેત—અનુભવ અને તેમાં જ નિરંતર વિહાર કર, અન્ય દ્રવ્યોમાં વિહાર ન કર.

૧. પ્રાયોગિક = વિકારી, વૈસ્રસિક = શુદ્ધ

પાઠ ૮ મો

[હવે મોક્ષમાર્ગનું બીજું રત્ન સમ્યક્જ્ઞાન છે તેથી તેમાં લાગેલા દોષનું પ્રતિક્રમણ કહેવામાં આવે છે.]

મઈસુઈઓહી મળપજ્જયં તહા કેવલં ચ પંચમયં ।
જે જે વિરાહિયા ચલુ મિચ્છા મિ દુક્કહં હુજ્જ ॥૨૭॥*

અર્થ:—હે ભગવાન ! મેં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન:પર્યાયજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન એ પાંચ પ્રકારનાં જ્ઞાનોમાંથી જે કોઈ જ્ઞાનની વિરાધના કરી હોય—આશાતના કરી હોય તે સખંધી મારા સર્વે પાપ મિથ્યા થાઓ.

—૦—

પાઠ ૯ મો

બાર પ્રકારના પ્રતનું સ્વરૂપ

(૧) હિંસાનું સ્વરૂપ

× આત્મપરિણામહિંસનહેતુત્વાત્સર્વમેવ હિંસૈતત્ ।

અનૃતવચનાદિકેવલમુદાહૃતં શિષ્યબોધાય ॥૪૨॥

અર્થ:—આત્માના શુદ્ધોપયોગરૂપ પરિણામોનો ધાતવાવાળો ભાવ તે સંપૂર્ણ હિંસા છે. અસત્ય વચનાદિક બેદો માત્ર શિષ્યોને સમજાવવા માટે ઉદાહરણરૂપ કહે છે.

* શ્રાવક પ્રતિક્રમણ પં. નંદલાલજીકૃત પા. ૯૯

× સમ્યક્દષ્ટિ શ્રાવકને આવા શુભભાવરૂપ પ્રત હોય છે, મિથ્યાદષ્ટિને હોતાં નથી કેમ કે તેનાં પ્રતને બાળપ્રત કહ્યાં તેથી તેને સાચાં પ્રત હોતાં નથી.

યત્કલુ કષાયયોગાત્પ્રાણાનાં દ્રવ્યભાવરૂપાણામ્ ।

વ્યપરોપણસ્ય કરણં સુનિશ્ચિતા ભવતિ સા હિંસા ॥૪૩॥

અર્થ:—ખરી રીતે કષાય સહિત યોગેથી જે દ્રવ્ય અને ભાવ-રૂપ બે પ્રકારના પ્રાણોનો ધાત કરવો તે પ્રસિદ્ધ રીતે નક્કી થયેલી હિંસા છે.

અપ્રાદુર્ભાવઃ ચલુ રાગાદીનાં ભવત્યહિંસેતિ ।

તેષામેવોત્પત્તિર્હિંસેતિ જિનાગમસ્ય સંક્ષેપઃ ॥૪૪॥

અર્થ:—ખરેખર રાગાદિ ભાવોનું પ્રગટ ન થવું તે અહિંસા છે, અને તે રાગાદિ ભાવોની ઉત્પત્તિ થવી તે હિંસા છે એવું જૈન-શાસ્ત્રનું ટૂંકું સ્વરૂપ છે.

(૨) અસત્યનું સ્વરૂપ

યદિદં પ્રમાદયોગાદસદ્ભિધાનં વિધીયતે કિમપિ ।

તદનૃતમપિ વિજ્ઞેયં તદ્ભેદાઃ સન્તિ ચત્વારઃ ॥૧૧॥

અર્થ:—પ્રમાદ-કષાયમાં જોડાવાથી જે કંઈ પણ અસત્ય કથન કરવામાં આવે તે ખરી રીતે જૂઠું બાણુવું બેઈએ.

(૩) ચોરીનું સ્વરૂપ

અવિતીર્ણસ્ય પ્રહણં પરિપ્રહસ્ય પ્રમત્તયોગેષુત્ ।

તત્પ્રત્યેયં સ્તેય સૈવ ચ હિંસા વધસ્ય હેતુત્વાત્ ॥૧૦૨॥

અર્થ:—જે પ્રમાદ, કષાયમાં જોડાવાથી દોષા વિના સોનું, વસ્ત્ર વગેરે પરિગ્રહને ગ્રહવો તેને ચોરી બાણુવી અને તે વધનું કારણ હોવાથી હિંસા છે.

(૪) અપ્રદાન્યર્થનું સ્વરૂપ

યદ્દેદરાગયોગાન્મૈથુનમભિધીયતે તદ્બ્રહ્મ ।

અવતરતિ તત્ર હિંસા વધસ્ય સર્વત્ર સદ્ભાવાત્ ॥૧૦૭॥

અર્થ:—પુરુષવેદ, સ્ત્રીવેદ કે નપુંસકવેદરૂપ રાગમાં જોડાવાથી જોને મૈથુન કહેવામાં આવે છે તે અશ્વહત્યય છે, અને તેમાં પ્રાણીના વધ હોવાથી હિંસા થાય છે.

(૫) પરિગ્રહતું સ્વરૂપ

યા મૂર્છાનામેયં વિજ્ઞામવ્યઃ પરિગ્રહો દ્વેષઃ ।

મોહોદયાદુદીર્ઘો મૂર્છા તુ મમત્વપરિણામઃ ॥૧૧૧॥

અર્થ:—જે મૂર્છા છે તેને જ પરિગ્રહ જાણવો અને મોહનીય કર્મના ઉદયમાં જોડાવાથી ઉત્પન્ન થતા મમત્વરૂપ પરિણામ તે મૂર્છા છે.

ઉપરના જે પાંચ અવસ્થા છે તેમનો ત્યાગ તે વ્રત છે. શ્રાવકોને એકદેશ ત્યાગ હોય છે અને તે અણુવ્રત છે. તેની પ્રતિજ્ઞા શ્રાવકે કરવી.

(૬) દિગ્વ્રત

પ્રવિધાય સુપ્રસિદ્ધૈર્મર્યાદાં સર્વતોડ્યભિજ્ઞાનૈઃ ।

પ્રાચ્યાદિશ્ચ્યોઃ વિગ્રહ્યઃ કર્તવ્યો વિરતિરવિચલિતા ॥૧૩૭॥

અર્થ:—સમસ્ત દિશાઓમાં સુપ્રસિદ્ધ ગામ, નદી, પર્વતાદિ જુદાં જુદાં સ્થાનો સુધીની મર્યાદા કરીને પૂર્વ વગેરે દિશાઓમાં મર્યાદા બહાર ગમન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી.

(૭) દેશાવગાશિક (દેશ) વ્રત

તત્રાપિ ચ પરિમાણં પ્રામાપણભવનપાટકાદીનામ ।

પ્રવિધાય નિયતકાલં કરણીયં વિરમણં દેશાત્ ॥૧૩૯॥

અર્થ:—દિગ્વ્રતમાં બાંધેલી મર્યાદામાંથી પણ, ગામ, બજાર, જાણીતું મકાન, શેરી વગેરેનું પરિમાણ કરીને મર્યાદાવાળા ક્ષેત્રની બહારનો મુકર કરેલ સમય સુધી ત્યાગ કરવો જોઈએ.

(૮) અનર્થકંડ વ્રત

પાપર્હિજયપરાજયસંજ્ઞરપરદારગમનચૌર્યાદ્યાઃ ।

ન કદાચનાપિ ચિન્ત્યાઃ પાપફલંકેવલં યસ્માત્ ॥૧૪૧॥

અર્થ:—શિકાર, જય, પરાજય, યુદ્ધ, પરસ્ત્રીગમન, ચોરી આદિકનું કોઈ વખતે ચિંતવન નહિ કરવું કેમકે તે માઠા પ્યાનોનું ફળ પાપ જ છે.

(૯) સામાયિક વ્રત

રાગદ્વેષત્યાગાન્નિલિલદ્રવ્યેષુ સામ્યમવલમ્બ્ય ।

તત્ત્વોપલબ્ધિમૂલં बहुशः सामायिकं कार्यम् ॥૧૪૮॥

અર્થ:—સમસ્ત પદાર્થો પ્રત્યે રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરીને સમભાવને અંગીકાર કરી આત્મતત્ત્વની સ્થિરતાનું મૂળ કારણ એવું સામાયિક વારંવાર કરવું.

(૧૦) પૌષધ વ્રત

મુક્તસમસ્તારમ્ભઃ પ્રોષધદિનપૂર્વવાસરસ્યાર્દ્ધે ।

ઉપવાસં ગૃણ્હીયાન્મમત્વમપહાય દેહાદૌ ॥૧૫૨॥

શ્રિત્વા વિવિક્તવસતિં સમસ્તસાવધયોગમપનીય ।

સર્વેન્દ્રિયાર્થવિરતઃ કાયમનોવચનગુપ્તિભિસ્તિષ્ઠેત્ ॥૧૫૩॥

અર્થ:—સમસ્ત આરંભથી મુક્ત થઈ શરીરાદિકમાં આત્મશુદ્ધિને ત્યાગીને પૌષધના દિવસના આગલા દિવસના બપોરથી ઉપવાસ કરવો. અને પૌષધનો દિવસ એકાન્ત સ્થાનમાં રહી સંપૂર્ણ સાવધયોગને છોડી, સર્વે ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી વિરક્ત થઈ, ત્રણ ગુપ્તિમાં સ્થિર થઈ ધર્મધ્યાનમાં વ્યતીત કરવો.

(૧૧) ભોગઉપભોગ પરિભાષ્યપ્રત

ભોગોપભોગમૂળા વિરતાવિરતસ્ય નાત્યતો હિંસા ।

અધિગમ્ય વસ્તુતત્ત્વં સ્વશક્તિમપિ તાવપિ ત્યાજ્યૌ ॥૧૬૧॥

અર્થ:—શ્રાવકને ભોગ-ઉપભોગના નિમિત્તથી હિંસા થાય છે, માટે વસ્તુના સ્વરૂપને જાણીને પોતાની શક્તિ અનુસાર ભોગ-ઉપભોગને છોડવો જોઈએ.

(૧૨) અતિથિસંવિભાગ પ્રત

વિધિના દાનુગુણવતા દ્રવ્યવિશેષસ્ય જાતરૂપાય ।

સ્વપરાનુગ્રહદેતોઃ કર્તવ્યોઽવશ્યતિથયે ભાગઃ ॥૧૬૭॥

અર્થ:—દાતાના ગુણુ ધરાવનાર ગૃહસ્થે નિર્ઘ્રંથ અતિથિને (નિર્ઘ્રંથ મુનિને) પોતાના અને પરના ઉપકારના હેતુથી દેવા લાયક વસ્તુ વિધિપૂર્વક દેવી એ અવશ્ય કર્તવ્ય છે.

—(૦)—

પાઠ ૧૦ભા

સંલેખના

૧મરણાન્તેઽવશ્યમહં વિધિનાં સલ્લેખનાં કરિષ્યામિ ।

હિતિ ભાવનાપરિણતોઽનાગતમપિ પાલયેદિદં શીલમ્ ॥૧૭૬॥

મરણેઽવશ્યંભાવિનિ કષાયસલ્લેખનાતનૂકરણમાત્રે ।

રાગાદિમન્તરેણ વ્યાપ્રિયમાણસ્ય નાત્મઘાતોઽસ્તિ ॥૧૭૭॥

અર્થ:—મરણકાળે હું અવશ્ય વિધિપૂર્વક સમાધિમાણુ કરીશ એવા પ્રકારની ભાવનારૂપ પરિણતિ કરીને મરણકાળ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં જ એ સંલેખના પ્રત પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ.

૧ પુરુષાર્થસિદ્ધિ-ઉપાયમાંથી

મરણુ તો અવશ્ય થવાનું જ હોવાથી કષાયને સમ્યક્ પ્રકારે પાતળા પાડવાના વ્યાપારમાં પ્રવર્તમાન પુરુષને, રાગાદિ ભાવોના અસદ્ભાવને લીધે આત્મઘાત નથી.

—૦—

પાઠ ૧૧ભા. મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ.

×પ્રશ્ન:—મિથ્યાત્વ કેને કહે છે ?

ઉત્તર:—મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિના ઉદયમાં જોડાવાથી કુદૈવમાં દેવબુદ્ધિ, કુગુરુમાં ગુરુબુદ્ધિ, કુશાસ્ત્રમાં શાસ્ત્રબુદ્ધિ, અતત્ત્વમાં તત્ત્વબુદ્ધિ, અધર્મ (કુધર્મ)માં ધર્મબુદ્ધિ ઇત્યાદિ વિપરીતાભિ-નિવેશ (અભિપ્રાય) રૂપ જીવના પરિણામને મિથ્યાત્વ કહે છે.

મિથ્યાત્વના પાંચ ભેદ છે—(૧) એકાંતિક મિથ્યાત્વ, (૨) વિપરીત મિથ્યાત્વ, (૩) સાંશયિક મિથ્યાત્વ, (૪) અજ્ઞાનિક મિથ્યાત્વ, (૫) વૈનયિક મિથ્યાત્વ.

એ પાંચ ભેદોનું સ્વરૂપ.

(૧) પદાર્થનું સ્વરૂપ અનેક ધર્મોવાળું હોવા છતાં તેને સર્વથા એક જ ધર્મવાળો માનવો તે એકાંતિક મિથ્યાત્વ છે. જેમકે—આત્માને સર્વથા ક્ષણિક અથવા સર્વથા નિત્ય માનવો તે.

(૨) દ્રવ્યનું સ્વરૂપ જે પ્રકારે છે તેથી જીંધી માન્યતારૂપ જીંધી રુચિને વિપરીત મિથ્યાત્વ કહે છે. જેમકે—શરીરને આત્મા માને, સત્રંથને નિર્ઘ્રંથ માને, કેવળીના સ્વરૂપને વિપરીતપણે માને.

(૩) આત્મા પોતાના કાર્યનો કર્તા થતો હશે કે પર

× શ્રી જૈનસિદ્ધાંત પ્રવેશિકાના આધારે.

વસ્તુના કાર્યનો કર્તા થતો હશે ? એ વગેરે પ્રકારે સંશય કહેવો તેને સાંશયિક મિથ્યાત્વ કહે છે.

(૪) જ્યાં હિતાહિત વિવેકનો કાંઈપણ સદ્ભાવ ન હોય તેને અજ્ઞાનિક મિથ્યાત્વ કહે છે. જેમકે—પશુવધને અથવા પાપને ધર્મ સમજવો.

(૫) સમસ્ત દેવ અને સમસ્ત મતોમાં સમદર્શીપણું (સરખાપણું) માનવું તેને વૈનયિક મિથ્યાત્વ કહે છે.

ઉપર પ્રમાણે મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ જાણીને સર્વ જીવોએ મિથ્યાત્વ છોડવું જોઈએ.

પાઠ ૧૨મો. ચાર મંગળ

ચત્તારિ મંગલ—અરિહંતમંગલ, સિદ્ધમંગલ, સાદુ-મંગલ, કેવલિપણ્ણતો ધર્મો મંગલ.

ચત્તારિ લોગુત્તમા—અરિહંતલોગુદ્ધમા, સિદ્ધલોગુત્તમા, સાદુલોગુત્તમા, કેવલિપણ્ણતો ધર્મો લોગુત્તમા.

ચત્તારિસરણું પંવજ્જમિ—અરિહંતસરણું પંવજ્જમિ, સિદ્ધસરણું પંવજ્જમિ, સાદુસરણું પંવજ્જમિ, કેવલિપણ્ણતો ધર્મોસરણું પંવજ્જમિ.

અર્થ:—મંગલભૂત પદાર્થો ચાર જ છે—અરિહંતો, સિદ્ધ ભગવંતો, સાધુઓ અને કેવલિકથિત ધર્મ.

લોકમાં ઉત્તમ પણ ચાર જ છે—અરિહંત દેવો, સિદ્ધ ભગવાનો, સાધુઓ અને કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ; તેથી જ હું એ ચાર—અરિહંત પ્રભુઓ, સિદ્ધ પરમાત્માઓ, સાધુઓ અને કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મનું શરણ અંગીકાર કરું છું.

પાઠ ૧૩ મો. ક્ષમાપના * (ખામણા)

હે ભગવાન ! હું ખડું ભૂલી ગયો.

મેં તમારા અમૂલ્ય વચનને

લક્ષમાં લીધાં નહીં,

તમારાં કહેલાં અનુપમ તત્ત્વનો

મેં વિચાર કર્યો નહીં,

તમારાં પ્રણીત કરેલાં

ઉત્તમ શીલને સેવ્યું નહીં,

તમારાં કહેલાં દયા, શાંતિ,

ક્ષમા અને પવિત્રતા

મેં એ જગ્યાં નહિ.

હે ભગવાન ! હું ભૂલ્યો,

આથડયો—રઝડયો

અને અનંત સંસારની

વિટમ્બનામાં પડ્યો છું.

હું પાપી છું, હું ખડું મદોન્મત્ત

અને કર્મરજથી કરીને મલિન છું.

હે પરમાત્મા ! તમારા કહેલાં તત્ત્વ વિના

મારો મોક્ષ નથી.

હું નિરતર પ્રપંચમાં પડ્યો છું,

અજ્ઞાનથી અંધ થયો છું;

મારામાં વિવેકશક્તિ નથી,

અને હું મૂઢ છું, નિરાશ્રિત છું, અનાથ છું.

* શ્રીમદ્ રાજવ્યંકટ મોક્ષમાળામાંથી

નિરાગી પરમાત્મા ! હવે હું તમારું,
તમારા ધર્મનું અને તમારા સાધુનું શરણુ ગ્રહું છું.
મારા અપરાધ ક્ષય થઈ
હું તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઈ,
એ મારી અભિલાષા છે.
આગળ કરેલાં પાપોને હું હવે
પશ્ચાત્તાપ કરું છું.
જેમ જેમ હું સૂક્ષ્મ વિચારથી ઊંડો ઊંતરું છું,
તેમ તેમ તમારાં તત્ત્વના ચમત્કારો
મારા સ્વરૂપને પ્રકાશ કરે છે.
તમે નિરાગી, નિર્વિકારી, સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ,
સહજનંદી, અનંતજ્ઞાની,
અનંતદર્શી અને ત્રૈલોક્યપ્રકાશક છે
હું માત્ર મારા હિતને અર્થે
તમારી સાક્ષીએ ક્ષમા ચાહું છું.
એક પણ પણ તમારાં કહેલાં
તત્ત્વની શંકા ન થાય;
તમારા કહેલા રસ્તામાં અહોરાત્ર હું રહું;
એ જ મારી આકાંક્ષા અને વૃત્તિ થાઓ !
હે સર્વજ્ઞ ભગવન્ ! તમને હું વિશેષ શું કહું ?
તમારાથી કંઈ અજ્ઞાણ્યું નથી
માત્ર પશ્ચાત્તાપથી હું કર્મજન્ય
પાપની ક્ષમા ઇચ્છું છું.

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

પાઠ ૧૪ મો ક્ષમાપનાx ચાહુ.

શ્રી સીમંધરસ્વામી, શ્રી યુગમંધરસ્વામી, શ્રી બાહુસ્વામી,
શ્રી સુબાહુસ્વામી, શ્રી સંજ્ઞતકસ્વામી, શ્રી સ્વયંપ્રભસ્વામી,
શ્રી વૃષભાનનસ્વામી, શ્રી અનંતવીર્યસ્વામી, શ્રી સૂરપ્રભસ્વામી,
શ્રી વિશાલકીર્તિસ્વામી શ્રી વજ્રધરસ્વામી, શ્રી ચંદ્રાનનસ્વામી,
શ્રી ચંદ્રબાહુસ્વામી, શ્રી ભુજંગમસ્વામી, શ્રી ઈશ્વરસ્વામી,
શ્રી નેમપ્રભાસ્વામી, શ્રી વીરસેનસ્વામી, શ્રી મહાભદ્રસ્વામી,
શ્રી દેવયશસ્વામી, અને શ્રી અજિતવીર્યસ્વામી—એ નામના
ધારક પાંચ મેરુ સંબંધી વિદેહક્ષેત્રમાં વીસ તીર્થ કર હાલ
ખિરાજમાન છે તેમને મારા નમસ્કાર હો.

તેમના પ્રત્યે તથા શ્રી અરિહંત, શ્રી સિદ્ધભગવાન,
શ્રી આચાર્ય મહારાજ, શ્રી ઉપાધ્યાય મહારાજ તથા શ્રી નિર્ઝંથ
મુનિરાજ ને અર્જિકા પ્રત્યે તથા શ્રાવક-શ્રાવિકા પ્રત્યે, કોઈ
પણ જાતના અવિનય, આશાતના, અમક્ષિત અપરાધ કર્યો હોય
તો તે ખમાવું છું.

ચોરાસી લાખ જીવોનિમાંહે મારા જીવે જે કોઈ જીવ
હણ્યો હોય, હણાવ્યો હોય, હણતાં પ્રત્યે અનુમોહું હોય તે
સર્વે મારું દુષ્કૃત્ય મિથ્યા થાઓ.

—૮—

પાઠ ૧૫ મો. લોગસ્સસૂત્ર

ચોવીશ તીર્થ કરની સ્તુતિ કાચોત્સર્ગરૂપે કહેવામાં આવે છે.

x શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક વગેરેના આધારે.

(અનુષ્ટુપ છંદ)

લોગસ્સ ઉજ્જેઅગરે, ધર્મતિત્થયરે જિણે,
અરિહંતે કિત્તઈસ્સં અઉવીસં પિ કેવલી. ૧

(આર્યા છંદ)

ઉસલમજિઅં ચ વંદે, સંલવમલિણુંદણું ચ સુમર્ધ ચ;
પભિમપ્પહં સુપાસં, જિણું ચ ચંદપ્પહં વંદે. ૨

સુવિહિં ચ પુપ્પહંતં, સીઅલસિજ્જં સુવાસુપુજ્જં ચ;
વિમલમણુંત ચ જિણું ધર્મ સંતિ ચ વંદામિ. ૩

કુંથું અરં ચ મદ્દિલં, વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણું ચ;
વંદામિ રિદ્દનેમિ, પાસં તહ વદ્ધમાણું ચ; ૪

એવં મએ અલિથુઆ, વિહૂયરયમલા પહીણુજરમરણા;
અઉવીસંપિ જિણુવરા, તિત્થયરા મે પસીઅંતુ. ૫

કિત્તિયવંદિયમહિયા, જે એ લોગસ્સ ઉત્તમા સિદ્ધા;
આરુગ્ગખોહિલાલં, સમાહિવરમુત્તમં દિંતુ. ૬

ચંદેસુ નિમ્મલયરા, આધરિએસુ અહિયં પયાસયરા;
સાગરવરગંલીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિસંતુ. ૭

અર્થ:- (તીર્થ કરોના સ્તવનની પ્રતિજ્ઞા) સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ-ત્રણે જગતમાં ધર્મના પ્રકાશકો, ધર્મતીર્થના સ્થાપકો અને રાગ-દ્વેષ આદિ અંતરંગ શત્રુઓ પર વિજેતાઓ એવા ચોવીસ કેવલજ્ઞાની તીર્થ કરો અને અન્ય તીર્થ કરોતું હું સ્તવન કરીશ—સ્તુતિ કરીશ.

(સ્તવન) શ્રી વૃષભનાથ, શ્રી અજિતનાથ, શ્રી સંલવનાથ, શ્રી અભિનંદન, શ્રી સુમતિનાથ, શ્રી પદ્મપ્રભ, શ્રી સુપાર્શ્વનાથ, શ્રી ચંદ્રપ્રભ, શ્રી પુષ્પહંત અથવા શ્રી સુવિધિનાથ, શ્રી શીતલનાથ, શ્રી શ્રેયાંસનાથ, શ્રી વાસુપૂજ્ય, શ્રી વિમલનાથ, શ્રી અનંતનાથ, શ્રી ધર્મનાથ, શ્રી શાન્તિનાથ, શ્રી કુંથુનાથ, શ્રી અરનાથ, શ્રી મલ્લિનાથ, શ્રી મુનિસુવ્રત, શ્રી નમિનાથ, શ્રી અરિષ્ટનેમિ, શ્રી પાર્શ્વનાથ, શ્રી વર્ધમાનસ્વામી-આ ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરું છું.

(ભગવાનને પ્રાર્થના)-જેઓની હું સ્તુતિ કરું છું, જેઓ *રજમલ રહિત છે, જેઓ જરા-મરણ બન્નેથી મુક્ત છે અને જેઓ તીર્થના પ્રવર્તક છે તે ચોવીસ જિનેશ્વરો અને સામાન્ય કેવલજ્ઞાનીઓ પણ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ.

જેઓનું કીર્તન, વંદન અને પૂજન નરેન્દ્રો અને દેવેન્દ્રોએ પણ કર્યું છે, જેઓ સંપૂર્ણ લોકમાં ઉત્તમ છે અને જેઓએ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે તે ભગવાનો મને ભાવઆરોગ્ય (રાગ-દ્વેષ રહિત દશા) માટે xખોધિ અને +સમાધિના ઉત્તમ વર આપો.

જેઓ સર્વ ચંદ્રોથી વિશેષ નિર્મળ છે; સર્વ સૂર્યોથી અધિક પ્રકાશમાન છે અને સ્વયંભૂરમણ નામક મહાસમુદ્રથી વધારે ગંભીર છે તે ભગવંતો મને સિદ્ધિ આપો.

(નમસ્કાર મંત્ર ખોલી કાયોત્સર્ગ પારવો.)

*રજ = દ્રવ્યકર્મ. મલ = ભાવકર્મ. xખોધિ = નહિ પ્રાપ્ત થયેલ એવાં સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પ્રાપ્તિનો લાભ. +સમાધિ = પ્રાપ્ત થયેલ સમ્યક્દર્શનાદિનું નિર્વિઘ્નતાપૂર્વક વહન.

પાઠ ૧૬ મો. પ્રત્યાખ્યાન

દ્વિવચ્ચરમિં x પચ્ચક્ષ્મામિ

(નમુક્કારસહિઅં પચ્ચક્ષ્મામિ—જે નોકારસી કરવી હોય તો.)

ચઉવ્વહંપિ આહારં—અસણું, પાણું, ખાઈમં, સાઈમં. અન્નતથણુભોગેણું, સહસાગારેણું, મહત્તરાગારેણું, સંવસમા-હિવત્તિયાગારેણું *વેસિરામિ.

અર્થ:—ધાર્યા પ્રમાણે નમસ્કાર મંત્ર ભણું ત્યાં સુધી હું ચાર પ્રકારના આહાર-ભોજન, પાન, ૧ ખાદિમ અને ૨ સ્વાદિમનો ત્યાગ કરું છું; આ આહારોનો ત્યાગ ચાર ૩ આગારો રાખી કરવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે ૪ અનાભોગ, ૫ સહસ્રાકાર, ૬ મહત્તરાકાર, ૭ સર્વસમાધિપ્રત્યાકાર.

પાઠ ૧૭ મો. નમોત્યુણું.

સ્તુતિમંગલ અથવા નમસ્કારકીર્તન.

નમુત્યુણું અરિહંતાણું, ભગવંતાણું, આઈગરાણું.

x ખીજને પચ્ચક્ષ્માણ કરાવતી વખતે પચ્ચક્ષ્માઈ' શબ્દ કહેવો.

* ખીજને પચ્ચક્ષ્માણ કરાવતી વખતે 'વેસિરઈ' શબ્દ બોલવો

૧ મેવો. ફળ.

૨ મુખવાસ.

૩ છૂટ

૪ બિલકુલ યાદ ન રહેવું. તે.

૫ અકસ્માત

૬ વિશેષ નિર્જરાદિ ખાસ કારણમાં ગુરુની આજ્ઞા મેળવી નિશ્ચિત સમય પહેલાં પચ્ચક્ષ્માણ પારવું તે

૭ સર્વ પ્રકારની સમાધિ ન રહેવી તે.

તિત્થયરાણું સયંસંબુદ્ધાણું, પુરિસુત્તમાણું, પુરિસસીહાણું, પુરિસવર પુંડરિયાણું, પુરિસ-વર-ગંધ હરથીણું, લોગુત્ત-માણું, લોગનાહાણું, લોગ-હિઆણું, લોગ-પદવાણું, લોગ-પન્નેઅગરાણું; અભય-દયાણું, ચદ્રપુ-દયાણું, મગ્ગ-દયાણું, સરણુ-દયાણું, જીવ-દયાણું, બોહિ-દયાણું, ધમ્મ-દયાણું, ધમ્મ-દેસયાણું, ધમ્મ-નાયગાણું, ધમ્મ સારહીણું, ધમ્મ-વર-ચાઉરંત-ચક્કવટીણું, દીવો તાણું, સરણું ગઈ પદકા, અપહિય-વર-નાણુદંસણુધરાણું, વિઅટ્ટ-છઉમાણું, જિણુણું, જાવયાણું, તિન્નાણું, તારયાણું, બુદ્ધાણું, બોહયાણું, સુત્તાણું, મોઅગાણું, સંવન્નુણું, સંવહરિસીણું, સિવમયલમરુયમણું ત મદ્ધપય-મંવાખાહમપુણુરાવિત્તિ સિદ્ધિગઈ નામધેયં ઠાણું સંપત્તાણું; નમો જિણુણું, જિઅલયાણું.

અર્થ:—અરિહંત ભગવંતોને મારા નમસ્કાર હો, જે અરિહંત ભગવાન અર્થાત્ જ્ઞાનવાન છે, દ્રાક્ષાંગી ધર્મની આદિ કરનાર છે. તીર્થની સ્થાપના કરનાર છે, અન્યના ઉપદેશ વિના સ્વયમેવ બોધપ્રાપ્ત થયેલા છે; સર્વ પુરુષોમા ઉત્તમ છે, પુરુષોમા સિંહસમાન નીડર છે, પુરુષોમાં પુંડરીક કમળ સમાન અલિપ્ત છે, પુરુષોમાં પ્રધાન ગંધહસ્તિ સમાન શક્તિશાલી છે. લોકમાં ઉત્તમ છે. લોકના નાથ છે, લોકના હિતકારક છે, લોકમાં દીવા સમાન પ્રકાશ કરનાર છે, લોકમાં અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ કરનાર છે; દુઃખીઓને અભયદાન દેનાર છે, અજ્ઞાનથી અંધ લોકોને જ્ઞાનરૂપ નેત્ર દેનાર છે, માર્ગભ્રષ્ટને (માર્ગ-ભૂલેલાને) માર્ગ દેખાડનાર છે; શરણાગતને શરણુ દેનાર છે, સંયમરૂપ જીવિતના દાતા છે. સમ્યક્ત્વનું પ્રદાન કરનાર છે, ધર્મહીનને ધર્મદાન કરનાર છે, જિજ્ઞાસુઓને ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર છે, ધર્મના નાયક છે, ધર્મના સારથિ-સંચાલક છે, ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ છે તથા ચક્કવતી

સમાન ચતુરન્ત છે અર્થાત્ જેમ ચાર દિશાઓના વિજય કરવાના કારણે ચક્રવર્તી ચતુરન્ત કહેવાય છે, તેમ અરિહંત પણ ચાર ગતિ-ઓનો અંત કરવાને કારણે ચતુરન્ત કહેવાય છે. ભવસમુદ્રમાં ફૂંચતા જીવોને ખેંચમાન આધારરૂપ છે, કર્મશત્રુથી બચાવનાર છે, સન્માર્ગ બતાવનાર હોવાથી શરણરૂપ છે. દુઃખી સંસારી જીવોને આશ્રયદાતા હોવાથી આધારરૂપ છે, સંસારરૂપ ખાડામાં પડતાં જીવોને ટેકારૂપ છે, સર્વ પદાર્થોના સ્વરૂપને પ્રકાશિત કરનારા શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન-દર્શન અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન-કેવલદર્શનને ધારણ કરનારા છે, ચાર ધાતી કર્મરૂપ આવરણથી મુક્ત છે, સ્વયં રાગ દ્વેષને જીતનારા છે અને અન્યોને પણ પાર પહેંચાડનારા છે, સ્વયં જ્ઞાન પ્રાપ્ત થએલ છે અને અન્યોને પણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવનારા છે; સ્વયં મુક્ત છે અને અન્યોને પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવનારા છે. સર્વજ્ઞ છે, સર્વદર્શી છે તેથી ઉપદ્રવરહિત, અચલ, રોગરહિત. અનંત. અક્ષય, આકુળતા-અ્યાકુળતા રહિત અને પુનરાગમન રહિત એવા મોક્ષસ્થાનને પામેલા છે.

સર્વ પ્રકારના ભયોને જીતનારા જિનેશ્વરોને નમસ્કાર હો.

ઇતિ પ્રથમ પ્રતિક્રમણ.

—૦—

સ્વાધ્યાય એ પરમ તપ છે.

बारसविहस्मि य तवे सवभंतरवाहिरे कुसलदिद्वे ।

ण वि अत्थि ण वि य होहिदि सज्झायसमं तवो कम्मं ॥૧॥

(ભગવતી આરાધના-શિક્ષાધિકાર.)

અર્થ:—પ્રવીણ પુરુષ જે શ્રી ગણુધરદેવ તેમનાથી અવલોકન કરવામાં આવેલા જે બાહ્ય-અભ્યંતર બાર પ્રકારનાં તપ છે તેમાં સ્વાધ્યાય સમાન બીજું તપ કદી થયું નથી, થશે નહિ અને થતું નથી.

બીજું પ્રતિક્રમણ

સંવત્સરી દિવસે કરવાનું પ્રતિક્રમણ
અથવા લઘુ પ્રતિક્રમણ.

[શ્રી સદ્ગુરુદેવની વિનયપૂર્વક આજ્ઞા લઈને અથવા તેઓશ્રી બિરાજમાન ન હોય તો સીમંધર પ્રભુની આજ્ઞા લઈને પ્રતિક્રમણ શરૂ કરવું.]

—(૦)—

પાઠ ૧લેા.

દેવ, ગુરુ, ધર્મ, મંગલ.

મંગલં ભગવાન વીરો, મંગલં ગૌતમો ગણી ।

મંગલં કુન્દકુન્દાર્યો, જૈનધર્મોઽસ્તુ મંગલમ્ ॥

—*—

પાઠ ૨જો. દિવ્યધ્વનિ નમસ્કાર.

ओंकारं बिन्दुसंयुक्तं, नित्यं ध्यायन्ति योगिनः ।

कामदं मोक्षदं चैव, ॐकाराय नमोनमः ॥

—(૦)—

પાઠ ૩જો. બ્રહ્મચર્ય મહિમા

पात्र विना वस्तु न रहे, पात्रे आत्मिक ज्ञान;

पात्र यवा सेवो सदा, ब्रह्मचर्यं भतिज्ञान.

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્રમાથી)

પાઠ ૪થો. સર્વજ્ઞનું સ્વરૂપ

ત્રિકાળગોચર સમસ્ત-ગુણ-પર્યાયો સહિત સંપૂર્ણ લોક અને અલોકને (છએ દ્રવ્યને) જે પ્રત્યક્ષ જાણે તે સર્વજ્ઞદેવ છે. ૩૦૨.

હે સર્વજ્ઞના અભાવવાદી ! જે સર્વજ્ઞ ન હોય તો અતીન્દ્રિય પદાર્થો (—ઇન્દ્રિયગોચર નહિ એવા પદાર્થ) ને કોણ જાણે ?

ઇન્દ્રિયજ્ઞાન તો સ્થૂલ પદાર્થો કે જે ઇન્દ્રિયોના સંબંધરૂપ વર્તમાન હોય તેને જાણે છે અને તેમના પણ સમસ્ત પર્યાયોને જાણતું નથી. ૩૦૩. (સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષામાંથી)

જે જાણતો અર્હતને, ગુણ દ્રવ્ય ને પર્યાયપણે,
તે જીવ જાણે આત્મને, તસુ મોહ પામે લય ખરે. ૮૦

જે અર્હતને દ્રવ્યપણે, ગુણપણે અને પર્યાયપણે જાણે
છે તે (પોતાના) આત્માને જાણે છે અને તેનો મોહ અવશ્ય
લય પામે છે. (શ્રી પ્રવચનસાર)

— ૦ —

પાઠ ૫મો. સમયસારજી-સ્તુત.

(હરિગીત)

સંસારી જીવનાં ભાવમરણો ટાળવા કરુણા કરી,
સરિતા વહાવી સુધા તણી પ્રભુ વીર ! તેં સંજીવની,
શોષાતી દેખી સરિતને કરુણાભીના હૃદયે કરી,
મુનિકુંદ સંજીવની સમયપ્રાજ્ઞ તણે ભાજન ભરી.

(અનુબંધ ૫)

કુંદકુંદ રચ્યું શાસ્ત્ર, સાધિયા અમૃતે પૂર્યા,
અંધાધિરાજ ! તારામાં ભાવો પ્રદ્યાંડના ભર્યા.

(શિખરિણી)

અહો ! વાણી તારી પ્રશમરસ-ભાવે નીતરતી,
મુમુક્ષુને પાતી અમૃતરસ અંજલિ ભરી ભરી;
અનાદિની મૂર્ચ્છા, વિષ તણી ત્વરાથી ઊતરતી,
વિભાવેથી થંભી સ્વરૂપ ભણી દોડે પરિણતિ.

(શાદ્દાલવિકીડિત)

તું છે નિશ્ચયઅંધ ભંગ સઘળા વ્યવહારના ભેદવા,
તું પ્રજાછીણી જ્ઞાન ને ઉદયની સંધિ સહુ છેદવા;
સાથી સાધકનો, તું ભાનું જગનો, સંદેશ મહાવીરનો,
વિસામો ભવક્ષાંતના હૃદયનો, તું પંથ મુક્તિ તણો.

(વસંતતિલકા)

સૂણ્યે તને રસનિબંધ શિથિલ થાય,
જાણ્યે તને હૃદય જ્ઞાની તણાં જણાય;
તું રચતાં, જગતની રચિ આગસે સૌ,
તું રીઝતાં સકલજાયકદેવ રીઝે.

(અનુબંધ ૫)

ખનાવું પત્ર કુંદનનાં, રત્નોના અક્ષરો લખી,
તથાપિ કુંદસૂત્રોનાં અંકાયે મૂલ્ય ના કરી.

— * —

પાઠ ૬ ક્રો : શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્રનાં કેટલાંક પદો.

- જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, પામ્યો દુઃખ અનંત;
સમજાવ્યું તે પદ નમું શ્રી સદ્ગુરુ ભગવંત. ૧
- વૈરાગ્યાદિ સફળ તો જો સહ આતમજ્ઞાન;
તેમ જ આતમજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તણાં નિદાન ૬
- ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;
અટકે ત્યાગ વિરાગમાં, તો ભૂલે નિજ ભાન. ૭
- સેવે સદ્ગુરુ ચરણને ત્યાગી કંઈ નિજ પક્ષ;
પામે તે પરમાર્થને નિજ પદનો લે લક્ષ. ૮
- સદ્ગુરુના ઉપદેશ વણ, સમજાય ન નિજરૂપ;
સમજ્યાવણ ઉપકાર શો? સમજ્યે જિનસ્વરૂપ. ૧૨
- સ્વચ્છંદ, મત આગ્રહ તણ, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;
સમકિત તેને ભાખિયું; કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. ૧૭
- માનાદિક શત્રુ મહા, નિજ છંદે ન મરાય;
જાતાં સદ્ગુરુ શરણમાં; અદ્ય પ્રયાસે જાય. ૧૮
- લહ્યું સ્વરૂપ ન વૃત્તિનું, ગ્રહ્યું વ્રત અભિમાન;
ગ્રહે નહીં પરમાર્થને, લેવા લૌકિક માન. ૨૮
- અથવા નિશ્ચય નય ગ્રહે, માત્ર શબ્દની માંય;
લોપે સદ્વ્યવહારને, સાધનરહિત થાય. ૨૯
- જ્ઞાનદશા પામે નહીં, સાધનદશા ન કાંઈ;
પામે તેનો સંગ જે, તે ખૂડે ભવમાંહિ ૩૦

- નહિ કષાય ઉપશાંતતા, નહિ અંતર વૈરાગ્ય;
સરળપણું ન મધ્યસ્થતા, એ મતાર્થી દુર્ભાગ્ય. ૩૨
- એક હોય ત્રણ કાળમાં, પરમારથનો પંથ;
પ્રેરે તે પરમાર્થને, તે વ્યવહાર સમંત. ૩૬
- કષાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષઅભિલાષ;
ભવે એદ પ્રાણીદયા, ત્યાં આત્માર્થનિવાસ. ૩૮
- ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન,
પણ તે બન્ને ભિન્ન છે, પ્રગટ લક્ષણે ભાન. ૪૯
- સર્વ અવસ્થાને વિષે, ન્યારો સદા જણાય;
પ્રગટરૂપ ચૈતન્યમય, એ એંધાણ સદાય. ૫૪
- જડ ચેતનનો ભિન્ન છે, કેવળ પ્રગટ સ્વભાવ.
એકપણું પામે નહીં, ત્રણે કાળ દ્રવ્ય ભાવ. ૫૭
- જે સંયોગો દૃષ્ટિયે, તે તે અનુભવ દૃશ્ય;
ઊપજે નહિ સંયોગથી, આત્મા નિત્ય પ્રત્યક્ષ. ૬૪
- જડથી ચેતન ઊપજે, ચેતનથી જડ થાય;
એવો અનુભવ કોઈને, કયારે કદી ન થાય. ૬૫
- કોઈ સંયોગોથી નહીં, જેની ઉત્પત્તિ થાય;
નાશ ન તેનો કોઈમાં, તેથી નિત્ય સદાય. ૬૬
- ચેતન જો નિજભાનમાં, કર્તા આપ સ્વભાવ;
વર્તે નહિ નિજભાવમાં, કર્તા કર્મ પ્રભાવ. ૭૮

કર્મ-ભાવ અજ્ઞાન છે, મોક્ષભાવ નિજભાવ;
 અંધકાર અજ્ઞાન સમ, નાશો જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૮
 જે જે કારણ બંધનાં, તેહ બંધનો પંથ;
 તે કારણ છેદક દશા, મોક્ષ-પંથ ભવઅંત. ૯૯
 રાગ-દ્વેષ અજ્ઞાન એ, મુખ્ય કર્મની અંધ;
 થાય નિવૃત્તિ જેહથી, તે જ મોક્ષનો પંથ. ૧૦૦
 આત્મા સત્ ચૈતન્યમય, સર્વાભાસરહિત;
 જેથી કેવળ પામિયે, મોક્ષપંથ તે રીત. ૧૦૧
 મત દર્શન આગ્રહ તણ, વર્તે સદ્ગુરુ લક્ષ;
 લહે શુદ્ધ સમક્ષિત તે, જેમાં ભેદ ન પક્ષ. ૧૧૦
 વર્તે નિજસ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત,
 વૃત્તિ વહે નિજભાવમાં, પરમાર્થે સમક્ષિત. ૧૧૧
 વર્ધમાન સમક્ષિત થઈ, ટાળે મિથ્યાભાસ;
 ઉદય થાય ચારિત્રનો, વીતરાગપદ વાસ ૧૧૨
 કેવળ નિજસ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;
 કહિયે કેવળજ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિર્વાણ. ૧૧૩
 કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, જાગ્રત થતાં શમાય;
 તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય. ૧૧૪
 છૂટે દેહાધ્યાસ તો, નહિ કર્તા તું કર્મ;
 નહિ ભોક્તા તું તેહનો, એ જ ધર્મનો મર્મ; ૧૧૫
 એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, તું છે મોક્ષસ્વરૂપ;
 અનંત દર્શન જ્ઞાન તું, અન્યાયાધ સ્વરૂપ. ૧૧૬

શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યધન, સ્વયંજ્યોતિ સુખધામ.
 બીજું કહિયે કેટલું? કર વિચાર તો પામ. ૧૧૭
 મોક્ષ કહ્યો નિજશુદ્ધતા, તે પામે તે પંથ;
 સમજાવ્યો સંક્ષેપમાં, સકળ માર્ગ નિર્ઝંથ. ૧૨૩
 આત્મપ્રાંતિ સમ રોગ નહિ, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુખાણુ;
 ગુરુઆજ્ઞા સમ પશ્ય નહિ, ઔષધ વિચાર ધ્યાન. ૧૨૯
 જે ઈચ્છો પરમાર્થ તો, કરો સત્ય પુરુષાર્થ;
 ભવસ્થિતિ આદિ નામ લઈ, છેદો નહિ આત્માર્થ; ૧૩૦
 સર્વ જીવ છે સિદ્ધસમ, જે સમજે તે થાય.
 સદ્ગુરુઆજ્ઞા જિનદશા, નિમિત્ત કારણમાં. ૧૩૫
 દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;
 તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો વંદન અગણિત. ૧૪૨

પાઠ ૭ મો. શ્રી અમિતગતિ આચાર્યવિરચિત
 સામાયિક પાઠનાં કેટલાંક અવતરણો

(હરિગીત છંદ)

†સૌ પ્રાણી આ સંસારનાં, સન્નિમિત્ર મુજ બહાલાં થજો
 સદ્ગુણમાં આનંદ માનું; મિત્ર કે વેરી હજો,
 દુઃખીઆ પ્રતિ કરુણા અને દુશ્મન પ્રતિ મધ્યસ્થતા,
 શુભ ભાવના પ્રભુ ચાર આ, પામે હૃદયમાં સ્થિરતા. ૧

†સત્ત્વેષુ મૈત્રી ગુણિષુ પ્રમોદં, ક્લિષ્ટેષુ જીવેષુ કૃપાપરત્વમ્ ।
 માધ્યસ્થમાવં વિપરીતવૃત્તૌ, સદા મમાત્મા વિદધાતુ દેવ ॥૧

અતિ જ્ઞાનવંત અનંત શક્તિ, દોષહીન આ આત્મ છે,
 એ મ્યાનથી તરવાર પેઠે, શરીરથી વિલિન છે,
 હું શરીરથી જુદો ગણું, એ જ્ઞાનબળ મુજને મળે.
 ભીષણ જે અજ્ઞાન મારું, નાથ ! તે સત્વર ટળે. ૨

સુખ-દુઃખમાં અરિ-મિત્રમાં, સંયોગ કે વિયોગમાં,
 રખડું વને વા, રાજભુવને, રાચતો સુખલોગમાં;
 મમ સર્વકાળે સર્વ જીવમાં આત્મવત્ બુદ્ધિ બધી;
 તું આપજે મુજ મોહ કાપી, આ દશા કરુણાનિધિ. ૩

પ્રમાદથી પ્રયાણ કરીને, વિચરતાં પ્રભુ અહીં તહીં,
 એકેન્દ્રિયાદિ જીવને, હણતાં કદી ડરતો નહિ;
 છેદી વિભેદી દુઃખ દઇ, મેં ત્રાસ આપ્યો તેમને
 કરજે ક્ષમા મુજ કર્મ હિંસક, નાથ વિનવું આપને. ૪

*મન મારું દોષિત થાય તો હું દોષ અતિક્રમ જાણતો.
 દોષિત થતું આચારમાં તો દોષ વ્યતિક્રમ માનતો;
 વિષયો તણી પ્રવૃત્તિમાં હું અતિચારી ધારતો,
 વિષયો તણી આસક્તિમાં હું અનાચારી સમજતો, ૬

મુજ વચન વાણી ઉચ્ચારમાં, તલભાર વિનિમય થાય તો,
 જે અર્થ માત્રા પદ મહીં, લવલેશ વધઘટ હોય તો;
 યથાર્થ વાણી લગ્નનો, દોષિત પ્રભુ હું આપનો,
 આપી ક્ષમા મુજને બનાવો, પાત્ર કેવળ બોધનો. ૧૦

* અર્થ :—મનની શુદ્ધિમાં ક્ષતિ થવી, મનમાં વિકારભાવ ઉત્પન્ન થવો તે અતિક્રમ છે; શીલવ્રતનું અર્થાત્ વ્રતમય પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાનો ભાવ થવો તે વ્યતિક્રમ છે; વિષયોમાં વર્તવું તે અતિચાર છે અને તે વિષયોમાં અતિશય આસક્તિ થઈ જવું તે અનાચાર છે.

૧ પાઠ ૮ મો. શ્રાવક કર્તવ્ય

૫૨ આવશ્યક કર્મ

દેવપૂજા ગુરુપાસ્તિઃ સ્વાધ્યોયઃ સંયમસ્તપઃ ।

દાનશ્ચેતિ ગૃહસ્થાનાં ષડ કર્માણિ દિને દિને ॥૭॥

(પદ્મનંદીપચરિત્-શ્રાવકાચાર)

અર્થ :—જિનેન્દ્રદેવની પૂજા, નિર્ગ્રંથ ગુરુઓની સેવા, સ્વાધ્યાય, સંયમ, (યોગ્યતાનુસાર) તપ અને દાન-એ છ કર્મ શ્રાવકોએ પ્રતિદિન કરવા યોગ્ય છે.

શ્રાવકના આઠ મૂળ ગુણ

મદ્યમાંસમધુત્યાગી ત્યક્તોદુમ્બરપંચકઃ ।

નામતઃ શ્રાવકઃ રુચ્યાતો નાન્યથાઽપિ તથા ગૃહી ॥૭૨દ॥

(૫યાધ્યાયી)

અર્થ :—મદ્ય, માંસ તથા મધના ત્યાગ કરવાવાળો અને પાંચ + ઉદુમ્બર ફળોને છોડવા વાળો ગૃહસ્થ નામથી શ્રાવક કહેવાય છે પણ મદ્યાદિકનો સેવન કરવાવાળો ગૃહસ્થ નામથી પણ શ્રાવક કહી શકાતો નથી.

૨ પાઠ ૯ મો. મિચ્છા મિ દુક્કડં

આ લવ ને લવેલવ મહિં થયું વેર વિરોધ;

અંધ બની અજ્ઞાનથી, કર્યો અતિશય ક્રોધ.

તે સવિ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

+ જે વૃક્ષોને તોડવાથી દૂધ નીકળે છે એવા વડ, પીપર, ઉંખર, કડુંખર, પાકર વૃક્ષોને ક્ષીરવૃક્ષ અથવા ઉદુમ્બર કહે છે. તેમાં સૂક્ષ્મ તથા સ્થૂલ ત્રસ જીવોની ઘણી ઉત્પત્તિ થાય છે.

૧, ૨ આલોચનોદિ પદ સંગ્રહ પાન ૧૦૧, ૫૭.

જીવ ખમાવું છું સવિ, ક્ષમા કરજો સદાય;
વેરવિરોધ ટળી જજો, અક્ષય પદ સુખ સોય,
સમભાવી આતમ થશે.

ભારે કમીં જીવડા, પીએ વેરનું ઝેર;
ભવાટવીમાં તે ભમે, પામે નહિ શિવ લહેર.
ધર્મનું મર્મ વિચારજો.

—૦—

પાઠ ૧૦મો. પરમપદ પ્રાપ્તિની ભાવના
કાર્યોત્સર્ગરૂપે કહેવામાં આવે છે.

(નમસ્કાર મંત્ર બોલવો)

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?
ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્મથ જો ?
સર્વ સંબંધનું બંધન તિફળ છેદીને,
વિચરશું કવ મહાપુરુષને પંથ જો ? અપૂર્વ ૦ ૧

સર્વ ભાવથી ઓદાસીન્ય વૃત્તિ કરી,
માત્ર દેહ તે સંયમહેતુ હોય જો;
અન્ય કારણે અન્ય કશું કલ્પે નહીં,
દેહે પણ કિંચિત મૂર્છા નવ જોય જો. અપૂર્વ ૦ ૨

દર્શનમોહ વ્યતીત થઈ ઉપજ્યો બોધજો,
દેહ ભિન્ન કેવલ ચૈતન્યનું જ્ઞાન જો;
તેથી પ્રક્ષીણ ચારિત્રમોહ વિલોકિયે,
વર્તે એવું શુદ્ધસ્વરૂપનું ધ્યાન જો. અપૂર્વ ૦ ૩

આત્મસ્થિરતા ત્રણ સંક્ષિપ્ત યોગની,
મુખ્યપણે તો વર્તે દેહપર્યંત જો;
બોર પરિપક્વ કે ઉપસર્ગ ભયે કરી,
આવી શકે નહીં તે સ્થિરતાનો અંત જો. અપૂર્વ ૦ ૪

સંયમના હેતુથી યોગપ્રવર્તના,
સ્વરૂપલક્ષે જિનઆજ્ઞા આધીન જો;
તે પણ ક્ષણ ક્ષણ ઘટતી જાતી સ્થિતિમાં,
અંતે થાયે નિજસ્વરૂપમાં લીન જો. અપૂર્વ ૦ ૫

પંચ વિષયમાં રાગ-દ્વેષ વિરહિતતા,
પંચ પ્રમાદે ન મળે મનનો ક્ષોભ જો;
દ્રવ્ય ક્ષેત્ર ને કાળ ભાવ પ્રતિબંધવળ,
વિચરવું ઉદયાધીન પણ વીતલોભ જો. અપૂર્વ ૦ ૬

ક્રોધપ્રત્યે તો વર્તે ક્રોધસ્વભાવતા,
માનપ્રત્યે તો દીનપણાનું માન જો;
માયાપ્રત્યે માયા સાક્ષી ભાવની,
લોભપ્રત્યે નહીં લોભ સમાન જો. અપૂર્વ ૦ ૭

બહુ ઉપસર્ગકર્તા પ્રત્યે પણ ક્રોધ નહીં,
વંદે ચક્રી તથાપિ ન મળે માન જો;
દેહ જાય પણ માયા થાય ન રોમમાં,
લોભ નહીં છા પ્રબળ સિદ્ધિ નિદાન જો. અપૂર્વ ૦ ૮

નમ્રભાવ, મુંડભાવ સહ અસ્તનાનતા,
અદંતધોવન આદિ પરમ પ્રસિદ્ધ જો;
કેશ, રોમ, નખ કે અંગે શૃંગાર નહીં,
દ્રવ્યભાવ સંયમમય નિર્મથ સિદ્ધ જો. અપૂર્વ ૦ ૯

શત્રુ મિત્ર પ્રત્યે વર્તે સમદર્શિતા,
માન અમાને વર્તે તે જ સ્વભાવ જો;
જીવિત કે મરણે નહીં ન્યૂનાધિકતા,
ભવ મોક્ષે પણ શુદ્ધ વર્તે સમભાવ જો. અપૂર્વ ૦ ૧૦

એકાકી વિચરતો વળી સ્મશાનમાં,
વળી પર્વતમાં વાઘ સિંહ સંયોગ જો;
અડોલ આસન, ને મનમાં નહીં ક્ષોભતા,
પરમ મિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જો. અપૂર્વ ૦ ૧૧

ઘોર તપશ્ચર્યામાં પણ મનને તાપ નહીં,
સરસ અન્ને નહીં મનને પ્રસન્ન ભાવ જો;
રજકણ કે શિદ્ધિ વૈમાનિક દેવની,
સર્વે માન્યા પુદ્ગળ એક સ્વભાવ જો. અપૂર્વ ૦ ૧૨

(નમસ્કાર બોલી કાચોત્સર્ગ પારવો.)

—૦—

પાઠ ૧૧મો. પ્રત્યાખ્યાન

[એકી સાથે બે પ્રતિક્રમણ કરે કે કેવળ આ પ્રતિક્રમણ
કરે ત્યારે પહેલા પ્રતિક્રમણના પાઠ ૧૬માં બતાવ્યા પ્રમાણે
અહીં પ્રત્યાખ્યાન કરવું.]

પાઠ ૧૨મો. જિનજીની વાણી

સીમંધર મુખથી ફૂલડાં ખરે,
એની કુંદકુંદ ગૂંથે માળ રે.
જિનજીની વાણી ભલી રે...

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક]

વાણી ભલી, મન લાગે રળી,
જેમાં સાર-સમય શરતાજ રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે...સીમંધર

ગૂંથ્યાં પાહુડ ને ગૂંથ્યું પંચાસ્તિ,
ગૂંથ્યું પ્રવચનસાર રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે,

ગૂંથ્યું નિયમસાર, ગૂંથ્યું રચણસાર,
ગૂંથ્યો સમયનો સાર રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે...સીમંધર

સ્વાદવાદ કેરી સુવાસે ભરેલો,
જિનજીનો ઉચ્ચારનાદ રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે,

વંદું જિનેશ્વર, વંદું હું કુંદકુંદ,
વંદું એ ઉચ્ચારનાદ રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે...સીમંધર

હૈંડ હજો, મારા ભાવે હજો,
મારા ધ્યાને હજો જિનવાણ રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે,

જિનેશ્વરદેવની વાણીના વાયરા
વાળે મને દિનરાત રે,
જિનજીની વાણી ભલી રે...સીમંધર

—(૦)—

પાઠ ૧૩મેા. અતિમ મંગળ

તત્પ્રતિ પ્રીતિચિત્તેન યેન વાર્તાપિ હિ શ્રુતા ।

નિશ્ચિતં સ ભવેદ્ભવ્યો ભાવિનિર્વાણમાજનમ્ ॥૨૩॥

[પદ્મનંદીપંચવિંશતિકા-એકત્વસ્રમ્ભતિઃ]

અર્થઃ—જે જીવે પ્રસન્ન ચિત્તથી આ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્માની વાત પણ સાંભળી છે, તે ભવ્ય પુરુષ ભવિષ્યમાં થનારી મુક્તિનું અવશ્ય ભાગ્ય થાય છે.

સર્વમંગલમંગલ્યં સર્વકલ્યાણકારકં ।

પ્રધાનં સર્વધર્માણાં જૈનં જયતુ શાસનમ્ ॥

ધતિ બીજી પ્રતિક્રમણ

—*—

નમઃ સમયસારાય સ્વાનુભૂત્યા ચક્રાસતે ।

ચિત્ત્વભાવાય ભાવાય સર્વભાવાંતરચ્છિદે ॥

જનિ હોદિ અપ્પમત્તો જ પમત્તો જાણઓ દુ જો ભાવો ।

એવં મળંતિ સુદ્ધં જાઓ જો સો ડ સો ચેવ ॥

ભાવયેદ્ભેદવિજ્ઞાનમિદમચ્છિન્નધારયા

યાવદ્યાવત્પરાચ્ચયુત્વા જ્ઞાનં જ્ઞાને પ્રતિષ્ઠતે ॥

ભેદવિજ્ઞાનતઃ સિદ્ધાઃ સિદ્ધા યે કિલ કેચન ।

અસ્યૈવાભાવતો વદ્ધા વદ્ધા યે કિલ કેચન ॥

આત્મા જ્ઞાનં સ્વયં જ્ઞાનં જ્ઞાનાદન્યત્કરોતિ કિમ્ ॥

પરમાવસ્ય કર્તાત્મા મોહોડયં વ્યવહારિણામ્ ॥

(સ્વાધ્યાય માટે)

નિમિત્ત-ઉપાદાનના દોહા

પ્રશ્ન :—

ગુરુ ઉપદેશ નિમિત્ત વિન, ઉપાદાન બલહીન;

જ્યેાં નર દૂજે પાંવ વિન ચલવેકો આધીન. ૧.

હોં જાને થા એક હી, ઉપાદાનસોં કાજ;

થકે સહાઈ પૌન વિન, પાનીમાંહિ જહાજ. ૨.

અર્થઃ—ગુરુના ઉપદેશના નિમિત્ત વગર ઉપાદાન (આત્મા પોતે) બળ વગરનું છે, જેમ માણસને ચાલવા માટે બીજા પગ વગર ચાલે નહીં તેમ.

જેમ એમ જ જાણે છે કે-એક ઉપાદાનથી જ કામ થાય (તે પરાપર નથી,) જેમ પાણીમાં વહાણ પવનની મદદ વગર થાકે છે તેમ.

ઉત્તર :—

જ્ઞાન નૈન કિરિયા ચરન, દોહી શિવમગ ધાર;

ઉપાદાન નિહચૈ જહૌં તહૌં નિમિત્ત વ્યવહાર. ૩.

અર્થઃ—સમ્યગ્દર્શન પૂર્વકનું જ્ઞાન, અને તે જ્ઞાનમાં ચરણરૂપ (સ્થિરતારૂપ) ક્રિયા તે બંને શિવમાર્ગ (મોક્ષમાર્ગ) ને ધારણ કરે છે.

જ્યાં ઉપાદાન ખરેખર (નિશ્ચય) હોય ત્યાં નિમિત્ત હોય જ છે એ વ્યવહાર છે. (પરવસ્તુ-નિમિત્ત હાજરરૂપ હોય છે એમ પરનું જ્ઞાન કરવું તેને વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે.)

ઉપાદાન નિજ ગુણ જહાં, તહાં નિમિત્ત પર હોય;

લેક્ષણ પરવાન વિધિ, વિરક્ષા બૂઝે કોય. ૪.

અર્થ:—જ્યાં પોતાનો યુગ્મ ઉપાદાનરૂપે તૈયાર હોય ત્યાં તેને અનુકૂળ પર નિમિત્ત હોય એવી રીતે ભેદજ્ઞાનના પ્રતીક પુરુષ જાણે છે. અને તેવા કોઈ વિરલા જ બૂઝે છે. (મુક્ત થાય છે.)

ઉપાદાન બલ જહું તહાં, નહિ નિમિત્તકો દાવ;

એક ચક્રમાં રથ ચલે, રવિ કો ચહૈ સ્વભાવ. ૫.

અર્થ:—જ્યાં જુઓ ત્યાં ઉપાદાનનું બળ છે; નિમિત્તનો દાવ નથી, અર્થાત્ નિમિત્ત કાંઈ પણ કરી શકતું નથી, જેમ સૂર્યનો એવો સ્વભાવ છે કે એક ચક્રથી રથ ચાલે છે તેમ

સઘૈ વસ્તુ અસહાય જહું તહું નિમિત્ત હૈ કૌન;

જ્યાં જહાજ પરવાહમેં, તિરૈ સહજ વિન પૌન. ૬.

અર્થ:—વસ્તુ (આત્મા) પરસહાય વિના જ સાધી શકાય છે, તેમાં નિમિત્ત કેવું? (નિમિત્ત પરમાં કાંઈ કરતું નથી) જેમ, પાણીના પ્રવાહમાં વહાણ પવન વિના સહજ તરે છે.

ઉપાદાન વિધિ નિરવચન, હૈ નિમિત્ત ઉપદેશ;

બસૌ જુ જૈસે દેશમેં, કરૈ સુ તૈસે ભેષ. ૭.

અર્થ:—ઉપાદાનની રીત નિર્વચનીય છે નિર્મિતથી ઉપદેશ દેવાની રીત છે. જેમ જીવ જ દેશમાં વસે તે તે દેશનો વેશ પહેરે છે તેમ.

નોટ:—(૧) ઉપાદાન = વસ્તુની સહજ શક્તિ. (૨) નિમિત્ત = સંયોગ કારણ. (૩) દષ્ટાંતમાં એક પૈકું સૂર્યના રથનું કહ્યું તેમ જ હાલ યુરોપ વગેરે દેશોમાં પર્વતોમાં ચાલતી રેલગાડીઓ એક જ પૈડાથી ચાલે છે. (૪) ઉપાદાન પોતે પોતાથી પોતામાં કાર્ય કરે છે. નિમિત્ત હાજરરૂપ હોય છે, પણ તે ઉપાદાનને કાંઈ મદદ કે અસર કરી શકતું નથી એમ બતાવ્યું છે.

લેયા ભગવતીદાસજી કૃત

ઉપાદાન—નિમિત્તનો સંવાદ

(દોહરા)

પાદ પ્રણમિ જિનદેવકે, એક ઉક્તિ ઉપજાય;

ઉપાદાન અરુ નિમિત્તકો, કહું સંવાદ બનાય. ૧

અર્થ:—જિનદેવનાં ચરણે પ્રણામ કરી, એક અપૂર્વ કથન તૈયાર કરું છું. ઉપાદાન અને નિમિત્તનો સંવાદ બનાવીને તે કહું છું. ૧.

પ્રશ્નો:—

પૂછત હૈ કોઝી તહાં, ઉપાદાન કિહ નામ;

કહો નિમિત્ત કહિયે કહા, કબકે હૈં ઇહિ ઠામ. ૨

અર્થ:—ત્યાં કોઈ પૂછે છે કે—ઉપાદાન કોનું નામ? નિમિત્ત કોને કહીએ? અને ક્યારથી તેમનો સંબંધ છે તે કહો. ૨.

ઉત્તર:—

ઉપાદાન નિજશક્તિ હૈ, જિયકો મૂલ સ્વભાવ;

હૈ નિમિત્ત પરયોગતેં, બન્યો અનાદ બનાવ. ૩

અર્થ:—ઉપાદાન પોતાની શક્તિ છે, તે જીવનો મૂળ સ્વભાવ છે; અને પર સંયોગ નિમિત્ત છે. તેમનો સંબંધ અનાદિથી બની રહ્યો છે. ૩.

નિમિત્ત:—

નિમિત્ત કહૈ મોકોં સબૈ, બનત હૈં જગ લોય,

તેરો નાવ ન બનહીં, ઉપાદાન કો હોય. ૪

અર્થ:—નિમિત્ત કહે છે, કે જગતના સર્વ લોકો મને જાણે છે; ઉપાદાન કોણ તેનું નામ પણ જાણતા નથી. ૪.

ઉપાદાન :—

ઉપાદાન કહે રે નિમિત્ત, તૂ કહા કરે શુમાન;
મોકોં જાનેં જીવ વે, જો હૈં સમ્યક્વાન. ૫

અર્થ:—ઉપાદાન કહે છે:—અરે નિમિત્ત ! તું અભિમાન શા માટે કરે છે ? જે જીવ સમ્યક્જ્ઞાની (આત્માના સાચા જ્ઞાની) છે તે મને જાણે છે ૫.

નિમિત્ત:—

કહેં જીવ સખ જગતકે, જો નિમિત્ત સોઈ હોય;
ઉપાદાનકી ખાતકો, પૂછે નાહીં કોય. ૬

અર્થ:—નિમિત્ત કહે છે:—જગતના સર્વ જીવ કહે છે કે જો નિમિત્ત હોય તો (કાર્ય) થાય. ઉપાદાનની વાતનું કોઈ કાર્થ પૂછતું નથી. ૬.

ઉપાદાન :—

ઉપાદાન બિન નિમિત્ત તૂ, કર ન સકૈ ઈક કાજ;
કહા ભયો જગ ના લખૈ, જાનત હૈં જિનરાજ. ૭

અર્થ:—ઉપાદાન કહે છે:—અરે નિમિત્ત ! એક પણ કાર્ય ઉપાદાન વિના થઈ શકતું નથી. જગત ન જાણે તેથી શું થયું ? જિનરાજ તે જાણે છે. ૭.

નિમિત્ત:—

દેવ જિનેશ્વર શુરુ થતી, અરુ જિન આગમ સાર;
ઈહિ નિમિત્તતોં જીવ સખ, પાવત હૈં ભવપાર. ૮

અર્થ:—નિમિત્ત કહે છે:—જિનેશ્વર દેવ, ત્રિશ્રી શુરુ અને વીતરાગના આગમ ઉત્કૃષ્ટ છે; એ નિમિત્તો વડે સર્વ જીવ ભવનો પાર પામે છે. ૮.

ઉપાદાન:—

યહ નિમિત્ત ઇસ જીવકો, મિદ્યો અનંતી વાર;
ઉપાદાન પલટયો નહીં, તૌ ભટકયૌ સંસાર. ૯

અર્થ:—ઉપાદાન કહે છે:—એ નિમિત્તો આ જીવને અનંતીવાર મળ્યાં, પણ ઉપાદાન (જીવ પોતે) પવટાયું નહિ તેથી તે સંસારમાં ભટક્યો. ૯.

નિમિત્ત:—

કૈ કેવલિ કે સાધુ કે, નિકટ ભવ્ય જો હોય;
સો ક્ષાયક સમ્યક્ લહે, યહ નિમિત્ત ખલ જોય. ૧૦

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—જો કેવલી ભગવાન અથવા શ્રુતકેવળી મુનિ પાસે ભવ્ય જીવ હોય તો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે એ નિમિત્તનું ગળા જુઓ ! ૧૦.

ઉપાદાન:—

કેવલિ અરુ મુનિરાજકે, પાસ રહેં બહુ લોય;
પૈ જાકો સુલટયો ધની, ક્ષાયિક તાકો હોય. ૧૧

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:—કેવળી અને શ્રુતકેવળી મુનિરાજ પાસે ધણા લોકો રહે છે, જેનો ધણી (આત્મા) સર્વજ્ઞ થાય તેને જ ક્ષાયિક (સમ્યક્ત્વ) થાય છે. ૧૧.

નિમિત્ત:—

હિંસાદિક પાપન કિયે, જીવ નકંમેં જાહિં,
જો નિમિત્ત નહિં કામકો, તો ઈમ કાહે કહાહિં, ૧૨

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—જો હિંસાદિક કરે છે તે નકંમાં જાય છે. જો નિમિત્ત કામનું ન હોય તો એમ શા માટે કહ્યું ? ૧૨.

ઉપાદાન:—

હિંસામે ઉપયોગ જિહ્વં રહેં બ્રહ્મકે રાગ્ય;
તેઈ નર્કમે જાત હૈં, મુનિ નહિં જાહિં કદાચ. ૧૩

અર્થ:—હિંસામાં જેનો ઉપયોગ (ચૈતન્યનાં પરિણામ) હોય અને જે આત્મા તેમાં રાગી રહે તે નર્કમાં જાય છે, (ભાવ) મુનિ કદાપિ નર્કમાં જતા નથી. ૧૩.

નિમિત્ત:—

દયા દાન પૂજા ક્રિયે, જીવ સુખી જગ હોય;
જે નિમિત્ત જૂઠો કહો, યહ ક્યેં માને લોય. ૧૪

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—દયા, દાન, પૂજા કરે તો જીવ જગતમાં સુખી થાય છે. જે નિમિત્ત, તમે કહો છો તેમ, જૂઠું હોય તો લોકો તેને કેમ માને ? ૧૪.

ઉપાદાન:—

દયા દાન પૂજા લલી, જગત માંહિ સુખકાર;
જહં અનુભવકો આચરન, તહં યહ બંધ વિચાર. ૧૫

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:—દયા દાન, પૂજા, શુભભાવ લેને જગતમાં બાહ્ય સગવડ આપે, પણ અનુભવના આચરણનો વિચાર કરતાં, એ બધા બંધ છે. (ધર્મ નથી.) ૧૫.

નિમિત્ત:—

યહ તો બાત પ્રસિદ્ધ હૈ, સોચ દેખ ઉરમાંહિ;
નરદેહી કે નિમિત્ત બિન, જિય ક્યેં મુક્તિ ન જાહિં. ૧૬

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—એ વાત તો પ્રસિદ્ધ છે કે નરદેહના નિમિત્ત વિના જીવ મુક્તિ પામતો નથી. તેથી હે ઉપાદાન ! તું આ આત્મનો અંતરમાં વિચાર કરી જો ૧૬.

ઉપાદાન:—

દેહ પીંજરા જીવકો, રોકે શિવપુર જાત;
ઉપાદાનકી શક્તિસોં, મુક્તિ હોત રે જાત. ૧૭

અર્થ:—ઉપાદાન નિમિત્તને કહે છે:—અરે ભાઈ ! દેહનું પીંજરું તો જીવને (મોક્ષ) જતાં રોકે છે, પણ ઉપાદાનની શક્તિથી મોક્ષ થાય છે.

નોંધ:—અહીં દેહનું પીંજરું જીવને મોક્ષ જતાં રોકે છે એમ કહ્યું છે તે બ્યવહારકથન છે. જીવ શરીર ઉપર લક્ષ કરી મારાપણાની પકડ કરી, પોતે વિકારમાં રોકાય છે, ત્યારે શરીરનું પીંજરું જીવને રોકે છે એમ ઉપચારથી કહેવાય છે. ૧૭.

નિમિત્ત:—

ઉપાદાન સખ જીવપૈ, રોકનહારો કૌન;
જાતે ક્યેં નહિ મુક્તિમેં, બિન નિમિત્તકે હૌન. ૧૮

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—ઉપાદાન તો બધા જીવોને છે, તો પછી તેને રોકનાર કોણ ? તે મુક્તિમાં કેમ જતાં નથી ? નિમિત્ત નથી મળતું તેથી તેમ થાય છે. ૧૮.

ઉપાદાન:—

ઉપાદાન સુ અનાદિકો, બિલટ રહ્યો જગમાંહિ;
સુલટત હી સૂધે ચલેં, સિદ્ધ લોકકો જાહિં. ૧૯

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:—જગતમાં ઉપાદાન અનાદિથી બિલટું, ધર્મ રહ્યું છે. સૂલટું થતાં સાચું જ્ઞાન અને ચારિત્ર થાય છે અને તેથી સિદ્ધલોકમાં તે જાય છે, (મોક્ષ પામે છે.) ૧૯.

નિમિત્ત:—

કહું અનાદિ બિન નિમિત્તહી, ઉલટ રહ્યો ઉપયોગ;

ઐસી બાત ન સંભવે, ઉપાદાન તુમ જોગ ૨૦

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—અનાદિથી નિમિત્ત વગર જ ઉપયોગ (જ્ઞાનનો વ્યાપાર) શું બીજો થઈ રહ્યો છે? હે ઉપાદાન! એવી વાત વ્યાજબી સંભવતી નથી. ૨૦.

ઉપાદાન:—

ઉપાદાન કહૈ રે નિમિત્ત, હમપૈ કહી ન જાય;

ઐસી હી જિન કેવલી, દેખે ત્રિભુવનરાય. ૨૧

અર્થ:—ઉપાદાન કહે અરે નિમિત્ત! મારાથી કહી શકાય નહિ; જિન કેવળી ત્રિભુવનરાય એમ જ દેખે છે.

નોંધ:—અહીં કહે છે કે:—ઉપાદાનમાં કાચ થાય ત્યારે નિમિત્ત સ્વયં હાજર હોય પણ ઉપાદાનને તે કાંઈ કરી શકતું નથી એમ અનંત જ્ઞાતીઓ તેમના જ્ઞાનમાં દેખે છે. ૨૧.

નિમિત્ત:—

જો દેખ્યો ભગવાન ને, સોહી સાંચો આહિ;

હમ તુમ સંગ અનાદિકે, બલી કહોગે કહિ. ૨૨

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—ભગવાને જ દેખ્યું તે જ સાચું છે એ ખરું, પણ મારો અને તારો સંબંધ અનાદિનો છે, માટે આપણામાંથી બળવાન કોન કહેવો? (બન્ને સરખા છીએ એમ તો કહો.) ૨૨.

ઉપાદાન:—

ઉપાદાન કહે વહ બલી, બકો નાશ ન હોય;

જો ઉપજત બિનશત રહે, બલી કહાંતે સોય. ૨૩

અર્થ:—ઉપાદાન કહે કે જેનો નાશ ન થાય તે બળવાન; જે બળે અને વણસે તે બળવાન કેવી રીતે હોઈ શકે? (ન જ હોય).

નોંધ:—ઉપાદાન ત્રિકાળી અખંડ એકરૂપ વસ્તુ પોતે છે, તેથી તેનો નાશ નથી. નિમિત્ત તો સંયોગરૂપ છે, આવે ને જાય તેથી નાશરૂપ છે તેથી ઉપાદાન જ બળવાન છે. ૨૩.

નિમિત્ત:—

ઉપાદાન તુમ જોર હો, તો કયોં લેત અહાર;

પરનિમિત્ત કે યોગસોં, જીવત સખ સંસાર. ૨૪

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—ઉપાદાન! તારું જો જોર છે તો તું આહાર શા માટે લે છે? સંસારના બધા જીવો પર નિમિત્તના યોગથી જીવે છે. ૨૪.

ઉપાદાન:—

જો આહારકે જોગસોં, જીવત હૈ જગમાંહિ;

તો વાસી સંસારકે, મરતે કોજી નાહિ. ૨૫

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:—જો આહારના જોગથી જગતના જીવો જીવતા હોય તો સંસારવાસી કોઈ જીવ મરત નહિ. ૨૫

નિમિત્ત —

સૂર સોમ મણિ અગ્નિકે, નિમિત્ત લખૈ યે નૈન;

અંધકારમે કિત ગયો, ઉપાદાન દગ દૈન ૨૬

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—સૂર, ચંદ્ર, મણિ કે અગ્નિનું નિમિત્ત હોય તો આંખ દેખી શકે છે, ઉપાદાન જો દેખવાનું (કામ) આપતું હોય તો અંધકારમાં તે કયાં ગયું? (અંધકારમાં કેમ આંખથી દેખાતું નથી?) ૨૬.

ઉપાદાન:—

સૂર સોમ મણિ અગ્નિ જો, કરે અનેક પ્રકાશ;
નૈન શક્તિ બિન ના લખે, અન્ધકાર સમ ભાસ. ૨૭

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:—જોકે સૂર, ચંદ્ર મણિ અને અગ્નિ અનેક પ્રકારનો પ્રકાશ કરે છે તોપણ દેખવાની શક્તિ વિના દેખાય નહીં; બધું અન્ધકાર જેવું ભાસે છે. ૨૭.

નિમિત્ત:—

કહૈ નિમિત્ત વે જીવ કો ? મો બિન જગ કે માહિં;
સબે હમારે વશ પરે હમ બિન મુક્તિ ન જાહિં. ૨૮

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—મારા વિના જગતમાં જીવ કોણુ માત્ર ? બધા મારે વશ પડ્યા છે; મારા વિના મુક્તિ થતી નથી. ૨૮.

ઉપાદાન:—

ઉપાદાન કહૈ રે નિમિત્ત, એસે બોલ ન બોલ;
તોકો તજ નિજ ભજત હૈ, તેહી કરે કિલોલ ૨૯

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:—અરે નિમિત્ત ! એવા વચનો ન બોલ. તારા ઉપરની દષ્ટિ તજ જે જીવ પોતાનું ભજન કરે છે તે જ કલોલ (આનંદ) કરે છે. ૨૯.

નિમિત્ત:—

કહૈ નિમિત્ત હમકો તજે, તે કેસે શિવ જાત;
પંચમહાવ્રત પ્રગટ હૈ, ઔર હું ક્રિયા વિખ્યાત. ૩૦

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—અમને તજવાથી મોક્ષ કેવી રીતે જવાય ? પાંચ મહાવ્રત પ્રગટ છે; વળી બીજી ક્રિયા પણ વિખ્યાત છે. (તેને લોકો મોક્ષનું કારણ માને છે.) ૩૦.

ઉપાદાન :—

પંચ મહાવ્રત જોગ ત્રય ઔર સકલ વ્યવહાર;
પરકો નિમિત્ત બપાયકે, તબ પહુંચે ભવપાર. ૩૧

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:—પાંચ મહાવ્રત, મન, વચન અને કાય એ ત્રણ તરફનું જોડાણ, વળી બધો વ્યવહાર અને પર નિમિત્તનું લક્ષ જ્યારે જીવ છોડે ત્યારે ભવપારને પહોંચી શકે છે. ૩૧.

નિમિત્ત:—

કહૈ નિમિત્ત જગ મૈં બડો, મોતૈં બડો ન કોય;
તીન લોકકે નાથ સબ, મો પ્રસાદતૈં હોય. ૩૨

અર્થ:—નિમિત્ત કહે:—જગમાં હું મોટો છું, મારાથી મોટો કોઈ નથી; ત્રણ લોકનો નાથ પણ મારી કૃપાથી થાય છે.

નોંધ:—સમ્યક્દર્શનની ભૂમિકામાં જ્ઞાની જીવને શુભ વિકલ્પ આવતાં તીર્થ કરનામકમ અંધાય છે, તે દષ્ટાંત રજૂ કરી, પોતાનું બળવાનપણું 'નિમિત્ત' આગળ ધરે છે. ૩૨.

ઉપાદાન :—

ઉપાદાન કહૈ તૂ કહા, ચહુંગતિમેં લે જાય;
તો પ્રસાદતૈં જીવ સબ, દુઃખી હોહિં રે ભાય. ૩૩

અર્થ:—ઉપાદાન કહે:—તું કોણુ ? તું તો જીવને ચારે ગતિમાં ત્રણ જાય છે. ભાઈ ! તારી કૃપાથી સર્વે જીવો દુઃખી જ થાય છે.

નોંધ:—નિમિત્તાધીન દષ્ટિનું ફળ ચારે ગતિ એટલે સંસાર છે, નિમિત્ત પરાણે જીવને ચાર ગતિમાં લઈ જાય છે એમ સમજવું નહિ. ૩૩.

નિમિત્ત :—

કહે નિમિત્ત જો દુઃખ સહે, સો તુમ હમહિ લગાય;
સુખી કૌન તેં હોત હૈં, તાકો દેહુ ખતાય. ૩૪

અર્થ :—નિમિત્ત કહે—જીવ દુઃખ સહન કરે છે તેનો દોષ તું અમારા ઉપર લગાવે છે તો જીવ સુખી શાથી થાય તે ખતાવી દે! ૩૪.

ઉપાદાન :—

જા સુખકો તૂ સુખ કહે, સો સુખ તો સુખ નાહિં;
યે સુખ, દુઃખકે મૂલ હૈં, સુખ અવિનાશી માહિં. ૩૫

અર્થ :—ઉપાદાન કહે—જો સુખને તું સુખ કહે છે તે સુખ જ નથી. એ સુખ તો દુઃખનું મૂળ છે. આત્માના અંતરમાં અવિનાશી સુખ છે. ૩૫.

નિમિત્ત :—

અવિનાશી ઘટઘટ બસૈ, સુખ કયેં વિલસત નાહિં. ?
શુભ નિમિત્તકે યોગ બિન, પરે પરે વિલલાહિં. ૩૬

અર્થ :—નિમિત્ત કહે—અવિનાશી (સુખ) તો ઘટ ઘટ (દરેક જીવ)માં વસે છે, તો જીવોને સુખનો વિલાસ (ભોગવટો) કેમ નથી ? શુભ નિમિત્તના યોગ વગર જીવ ક્ષણેક્ષણે દુઃખી થઈ રહ્યો છે. ૩૬.

ઉપાદાન :—

શુભ નિમિત્ત ઇહ જીવકો, મિલ્યો કઈ ભવસાર;
પૈ ઇક સમ્યક્ દર્શ બિન, ભટકત કિર્યો ગંવાર. ૩૭

અર્થ :—ઉપાદાન કહે—શુભ નિમિત્ત આ જીવને ધણી ભવોમાં

મળ્યું; પણ એક સમ્યક્દર્શન વિના આ જીવ ગમારપણે (અજ્ઞાન ભાવે) ભટક્યા કરે છે. ૩૭.

નિમિત્ત :—

સમ્યક્ દર્શ ભયે કહા, ત્વરિત મુક્તિમેં નહિં;
આગે ધ્યાન નિમિત્ત હૈં, તે શિવકો પહુંચાહિં. ૩૮

અર્થ :—નિમિત્ત કહે—સમ્યક્દર્શન થયે શું થયું ? શું તેથી તુરત જ મુક્તિમાં જવાય છે ? આગળ પણ ધ્યાન નિમિત્ત છે તે શિવ (મોક્ષ) પદમાં પહોંચાડે છે. ૩૮.

ઉપાદાન —

છોર ધ્યાનકી ધારના, મોર યોગકી રીતિ;
તોર કર્મકે જલકો, જોર લઇ શિવપ્રીતિ. ૩૯

અર્થ :—ઉપાદાન કહે—ધ્યાનની ધારણા છોડીને, યોગની રીતને સમેટી લઈને, કર્મની જાળને તોડી, પુરુષાર્થ વડે શિવપદની પ્રાપ્તિ જીવ કરે છે. ૩૯.

નિમિત્તનો પરાજય :—

તબ નિમિત્ત હાર્યો તહાં, અબ નહિં જોર ખસાય;
ઉપાદાન શિવલોકમેં, પહુંચ્યો કર્મ ખપાય. ૪૦

અર્થ :—ત્યારે નિમિત્ત ત્યાં હાર્યું, હવે તે કાંઈ જોર ખસાવતું નથી ઉપાદાન શિવલોકમાં (સિદ્ધપદમાં) કર્મનો ક્ષય કરી પહોંચ્યું. ૪૦.

ઉપાદાનની જાત :—

ઉપાદાન જાત્યો તહાં, નિઝબલ કર પરકાસ;

સુખ અનંત ધ્રુવ ભોગવૈ, અંત ન બરન્યો તાસ. ૪૧

અર્થ :—આ રીતે પોતાના બળનો પ્રકાશ કરીને ઉપાદાન જાત્યું. (તે ઉપાદાન હવે) અનંત ધ્રુવ સુખને ભોગવે છે કે જેનો અંત આવતો નથી. ૪૧.

તત્વસ્વરૂપ :—

ઉપાદાન અરુ નિમિત્ત થે, સખ જીવનપૈ વીર;

જો જિનશક્તિ સંભારહી, સો પહુંચે ભવતીર. ૪૨

અર્થ :—ઉપાદાન અને નિમિત્ત એ બધા જીવોને હોય છે પણ જે વીર છે તે નિજશક્તિને સંભાળી લે છે અને ભવનો પાર પામે છે. ૪૨.

આત્માનો મહિમા :—

ભૈયા મહિમા બ્રહ્મકી કૈસે વરની જાય;

વચનઅગોચર વસ્તુ હૈ, કહિવો વચન બનાય. ૪૩

અર્થ :—(ભગવતીદાસ) ભૈયા કહે છે બ્રહ્મનો (આત્માનો) મહિમા કેમ વર્ણવ્યો જાય? તે વસ્તુ વચનથી અગોચર છે.—કયા વચનો વડે બતાવાય? ૪૩.

સરસ સંવાદ :—

ઉપાદાન અરુ નિમિત્ત કો, સરસ બન્યો સંવાદ;

સમદષ્ટિકો સુગમ હૈ, મૂરખકો બકવાદ. ૪૪

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક]

અર્થ :—ઉપાદાન અને નિમિત્તનો આ સુંદર સંવાદ બન્યો છે, સમ્યક્દષ્ટિને તે સહેલો છે, મૂર્ખને બકવાદરૂપ લાગશે. ૪૪.

આત્માના ગુણને ઓળખે તે આ સ્વરૂપ જાણે.

જો જાનૈ ગુણ બ્રહ્મકે, સો જાનૈ યહ ભેદ;

સાખ જિનાગમસોં મિલૈ, તો મત કીજયો ખેદ. ૪૫

અર્થ :—આત્માના ગુણને જે જાણે તે આનો મર્મ જાણે; સાક્ષી જિનાગમથી મળે છે, માટે ખેદ (સંદેહ) કરવો નહિ. ૪૫.

આત્મામાં સંવાદ રચ્યો :—

નગર આગરો અગ્ર હૈ, જૈની જનોનો વાસ;

તિહાં થાનક રચના કરી, 'ભૈયા' સ્વમતિ પ્રકાસ. ૪૬

અર્થ :—આગરા શહેર જૈની જનોના વાસ માટે અગ્ર છે. તે ક્ષેત્રે આ રચના (ભગવતીદાસ) ભૈયાએ પોતાના જ્ઞાનના અનુસાર કરી છે અથવા પોતાના જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે કરી છે. ૪૬.

રચનાકાલ :—

સંવત્ વિક્રમ ભૂપ કો, સત્રહસૈ પંચાસ;

ફાલગુન પહિલે પક્ષમે, દશેાં દિશા પરકાશ. ૪૭

અર્થ :—વિક્રમ રાજના સંવત્ ૧૭૫૦ ના ફાલગુન પ્રથમ પક્ષમાં દશે દિશામાં આનો પ્રકાશ થયો. ૪૭.

ઈતિ ઉપાદાન-નિમિત્ત સંવાદ.

દંસણમૂલો ધમ્મો । ધર્મનું મૂળ દર્શન છે.
સમયસાર જિનરાજ હૈ, સ્વાદ્વાહ જિન વૈન.

હું સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા છું.

સ્વરૂપસ્થિત સદ્ગુરુદેવનો પ્રભાવના ઉદય જગતનું કલ્યાણ કરે,
જયવંત વર્તે.

આત્મા પોતાપણે છે અને પરપણે નથી એવી જે દૃષ્ટિ તે જ
ખરી અનેકાંતદૃષ્ટિ છે.

વહુ સાધન બાર અનંત ક્રિયો, તદ્દપિ કહ્યું હાથ હજી ન પર્યો;
અખ કયો ન ધિચારત હૈ મનસે, કહ્યું ઔર રહા ઉન સાધનસે.

દુર્લભ મનુષ્યપણું પામીને જે વિષયોમાં રમે છે તે રાખને માટે
રત્નને બાળે છે.

મહાપુરુષના આચરણુ જોવા કરતાં તેનું અંતઃકરણુ જોવું એ
વધારે પરીક્ષા છે.

ગમે તેવા તુચ્છ વિષયમાં પ્રવેશ થતાં ઉજ્જવલ આત્માઓનો
સ્વતઃ વેગ વૈરાગ્યમાં ઝંપલાવું એ છે.

જ્ઞાનથી જ રાગ-દ્વેષ નિર્મૂળ થાય. જ્ઞાનનું મુખ્ય સાધન વિચાર છે.
વિચારદશાનું મુખ્ય સાધન સત્પુરુષનાં વચનનું યથાર્થ ગ્રહણ છે.

ગમ પડ્યા વિના આગમ અનર્થકારક થઈ પડે છે. સંત
વિના અંતની વાતમાં અંત પમાતો નથી.

અંતરનું સુખ અંતરની સ્થિતિમાં છે, સ્થિતિ થવા માટે
બાહ્ય પદાર્થોનું આશ્રય ભૂલ. સમશ્રેણી રહેવી દુર્લભ છે,

નિમિત્તાધીન વૃત્તિ ફરી ફરી ચલિત થઈ જાય છે. ન થવા અચળ
ગંભીર ઉપયોગ રાખ.

શુદ્ધ ઉપયોગ એ ધર્મ; ભાવે ભવનો અભાવ.

ક્રિયા એ કર્મ, ઉપયોગ એ ધર્મ, પરિણામ એ બંધ,
ભૂલ એ મિથ્યાત્વ, શોકને સંભારવો નહીં : આ ઉત્તમ વસ્તુ
જ્ઞાનીઓએ મને આપી.

તુજ પાદથી સ્પર્શાઈ એવી ધૂલિને પણ ધન્ય છે.

જેને પુણ્યની રુચિ છે તેને જડની રુચિ છે, તેને આત્માના
ધર્મની રુચિ નથી.

અહો ! શ્રી સત્ પુરુષ ! અહો ! તેમનાં વચનામૃત.

મુદ્રા અને સત્સમાગમ ! વારંવાર અહો ! અહો ! !

જૈન જયતિ શાસનં અનાદિનિધનમ્ !

ચૈતન્યપદાર્થની ક્રિયા ચૈતન્યમાં હોય, જડમાં ન હોય.

નિરંજન જ્ઞાનમયી પરમાત્મદ્રવ્ય ઉપાદેય છે.

શિવમય અનુપમ જ્ઞાનમયશુદ્ધાત્મસ્વરૂપ ઉપાદેય છે.

શુદ્ધાત્મદ્રવ્યની પ્રાપ્તિના ઉપાદાનરૂપ નિર્વિકલ્પ સમાધિ
ઉપાદેય છે.

કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણસ્વરૂપ જે શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ છે તે આરાધવા
યોગ્ય છે

ચિદાનંદ ચિદ્રૂપ એક અખંડસ્વભાવ શુદ્ધાત્મતત્ત્વ જ સત્ય છે.